

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

κριτικοί σχολιασμοί στο βιβλίο *Πέρα από την
επιφάνεια του σώματος* της Σίλβια Φεντερίτσι

Πέρα από την ουσία του φύλου

κριτικοί σχολιασμοί στο βιβλίο *Πέρα από την
επιφάνεια του σώματος* της Σίλβια Φεντερίτσι

εξ αποστάσεως

Η έκδοση με τίτλο *Πέρα από την ουσία του φύλου: κριτικοί σχολιασμοί στο βιβλίο «Πέρα από την επιφάνεια του σώματος»* της Σίλβια Φεντερίτσι, μεταφράστηκε και εμπλουτίστηκε από τη μεταφραστική ομάδα *εξ αποστάσεως* και τυπώθηκε στη Θεσσαλονίκη σε 500 αντίτυπα το καλοκαίρι του 2024. Διανέμεται χωρίς αντίτιμο σε στέκια, καταλήψεις, κοινωνικούς χώρους και η κάλυψη των εξόδων γίνεται με ελεύθερη συνεισφορά. Η αναπαραγωγή είναι ελεύθερη για τους σκοπούς του κοινωνικού ανταγωνισμού.

Για παρατηρήσεις, κριτική, ερωτήσεις σχετικά με τη διανομή ή οτιδήποτε άλλο, η ηλεκτρονική διεύθυνση είναι η: remotegendercollective@proton.me.

Πρόλογος

Αφορμή του εντύπου που κρατάτε στα χέρια σας αποτέλεσε η έκδοση του νέου βιβλίου της Σίλβια Φεντερίτσι, *Beyond the Periphery of the Skin: Rethinking, Remaking, and Reclaiming the Body in Contemporary Capitalism* καθώς και οι δύο ελληνικές μεταφράσεις του που κυκλοφόρησαν μέσα στο 2023, με απόσταση μερικών μηνών.¹ Η ανάγνωση του βιβλίου της Φεντερίτσι πυροδότησε μία σειρά από συζητήσεις γύρω από το παλαιότερο αλλά και τωρινό έργο της συγγραφέα, τα όρια της ανάλυσής της, αλλά και την κοινωνική συγκυρία στην Ελλάδα και τις ΗΠΑ. Στο πλαίσιο αυτών των συζητήσεων έπεσαν στα χέρια μας και δύο ενδιαφέρουσες βιβλιοκρισίες τις οποίες και επιλέξαμε να μεταφράσουμε. Την ευθύνη τόσο των δύο μεταφράσεων όσο και των δύο συνοδευτικών κειμένων φέρει η πρόσκαιρη μεταφραστική ομάδα εξ αποστάσεως.

1 Federici, Silvia (2020). *Beyond the Periphery of the Skin: Rethinking, Remaking, and Reclaiming the Body in Contemporary Capitalism*. PM Press/Kairos. Στα ελληνικά κυκλοφορούν οι εξής δύο διαφορετικές μεταφραστικές εκδοχές του βιβλίου: Federici, Silvia (Σεπτέμβριος, 2023). *Πέρα από τα όρια του σώματος: Αναθεώρηση, αναδιαμόρφωση κι επαναδιεκδίκηση του σώματος στον σύγχρονο καπιταλισμό.* (Σ. Παπαζήση, μτφ.). Εκδόσεις Πότλας, που βρίσκεται ήδη στη δεύτερη έκδοσή του, καθώς και Federici, Silvia (Μάιος 2023). *Πέρα από την επιφάνεια του δέρματος: αναθεωρώντας, ανακατασκευάζοντας και ανακτώντας το σώμα στον σύγχρονο καπιταλισμό.* (Συλλογικό, μτφ). Traverso. Κατά τη μετάφραση των δύο βιβλιοκρισιών που ακολουθούν, καθώς και για τις ανάγκες της εισαγωγής και του επίμετρου, βασιστήκαμε αποκλειστικά στη μετάφραση από Traverso, μιας και πρόκειται για κινηματική απόπειρα.

Η έκδοση αυτή περιλαμβάνει μία εισαγωγική ενότητα στην οποία επιχειρείται μία σύντομη αναδρομή στο έργο της Φεντερίτσι, καθώς και μία προσπάθεια σχολιασμού των δύο επιμέρους εκδοχών ουσιοκρατικής σκέψης στο προγενέστερο αλλά και στο σύγχρονο έργο της συγγραφέα. Στη συνέχεια ακολουθούν δύο βιβλιοκρισίες του *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος*, οι οποίες μεταφράστηκαν από τα αγγλικά την άνοιξη του 2024. Η πρώτη με τίτλο *Το Ιατρικό Μαχαίρι* εκδόθηκε το 2021 στο περιοδικό *Radical Philosophy*, και γράφτηκε από τη Χάνα Μποστ (Hannah Boast), η οποία είναι καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου και το συγγραφικό της έργο αφορά κυρίως το νερό στη σύγχρονη και μοντέρνα παγκόσμια λογοτεχνία. Η δεύτερη βιβλιοκρισία εκδόθηκε στο περιοδικό *full stop* τον Μάιο του 2020. Συγγραφέας της είναι ο Κόρι Όστιν Κνούντσον (Cory Austin Knudson), ο οποίος είναι ακαδημαϊκός, μεταφραστής και εργαζόμενος σε μουσειακούς χώρους, και γράφει κυρίως για την πορνογραφία, τον Νίτσε και την κλιματική αλλαγή. Στο τέλος του εντύπου μπορεί να βρεθεί ένα επίμετρο της μεταφραστικής ομάδας, το οποίο προσπαθεί να διαυγάσει την κοινωνική συγκυρία στις ΗΠΑ την περίοδο έκδοσης του βιβλίου της Φεντερίτσι, αλλά και να συζητήσει το ζήτημα της πολιτισμικής αντεπίθεσης στο ελληνικό κοινωνικό πλαίσιο. Τέλος, διαπραγματεύεται θετικά την έννοια της χαρούμενης στράτευσης που εισάγει η Φεντερίτσι στο *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος*.

εξ αποστάσεως
01/06/2024

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	9
Το Ιατρικό Μαχαίρι: Βιβλιοκρισία - Χάνα Μποστ.....	26
Βιβλιοκρισία - Κόρι Κνούτσον.....	40
Επίμετρο.....	60

HOUSEWORK

Εισαγωγή

*Τώρα τα μάγια μου όλα ανατράπηκαν
Και ό,τι δύναμη έχω είναι η δική μου μόνο,
Που είναι πολύ αμυδρή.
Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, Η Τρικυμία¹*

Η ύλη που φτιάχνονται τα όνειρα

Το καλοκαίρι του 1972 μια πολυεθνική ομάδα γυναικών συναντιέται στην Πάντοβα και από την ιστορική αυτή συνάντηση εκκινεί μια διεθνής φεμινιστική εκστρατεία που θα λάβει τον τίτλο *Μισθοί για την Οικιακή Εργασία*. Ανάμεσα σε αυτές και η Σίλβια Φεντερίτσι. Διακηρυγμένος στόχος της κινητοποίησης είναι να αναδείξει ότι οι δραστηριότητες της αναπαραγωγής που λαμβάνουν χώρα στην ιδιωτική σφαίρα της οικογενειακής εστίας (δι-ατροφή, στέγαση, ανάπαυση, ψυχαγωγία, σεξουαλική δραστηριότητα, τεκνοποιία και ανατροφή των τέκνων, φροντίδα των ασθενών και των ηλικιωμένων, συναισθηματική φροντίδα) δεν είναι παρά μορφές εργασίας, εργασίας από την οποία επωφελείται το κεφάλαιο, εργασίας έμφυλα κατανεμημένης και βαθιά υποτιμημένης. Με κεντρικό αίτημα τον μισθό για την οικιακή εργασία, οι εργατίστριες φεμινίστριες επιδιώκουν να αποκαλύψουν ότι η ανάληψη του συντριπτικού βάρους της αναπαραγωγικής εργασίας από τις γυναίκες δεν οφείλεται σε φυσικά γνωρίσματα του φύλου τους, αλλά πρόκειται για κοινωνικά επιβαλλόμενη συνθήκη, που επιτρέπει την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής σχέσης και εμμέσως τη

1 Σαίξπηρ, Ουίλλιαμ (2023). *Η τρικυμία*. Κάπα Εκδοτική, σελ. 136.

συσσώρευση κεφαλαίου.

Στην εκστρατεία *Μισθοί για την Οικιακή Εργασία* μπορούμε να αναγνωρίσουμε μια θετική και μια αρνητική στιγμή: η θετική, καταφατική στιγμή αποζητά να αναδείξει τη σπουδαιότητα της οικιακής εργασίας για τη συνολική κοινωνική αναπαραγωγή, να φέρει στο φως την κρυμμένη, σκληρή εργασία με την οποία έχουν επιφορτιστεί οι γυναίκες, να επικυρώσει ότι πρόκειται για εργασία εξίσου σημαντική με αυτήν που εκτελείται στα εργοστάσια, να αγωνιστεί για τη συμβολική της αναγνώριση και την υλική της ανατίμηση. Η αρνητική, αποφατική στιγμή — που είναι ιδιαίτερα έντονη στο έργο της Φεντερίτσι της περιόδου, περισσότερο από ό,τι στις συνεισφορές των υπόλοιπων συντροφοπισσών της — καταγγέλλει αυτήν τη συνθήκη ως μεταμφιεσμένη εκμεταλλευτική σχέση και αντιλαμβάνεται το αίτημα για οικιακό μισθό ως διεκδίκηση για λιγότερη οικιακή εργασία, ως μέσο για την απελευθέρωση από την οικιακή εργασία, ως άρνηση εργασίας. Στο ιστορικό φυλλάδιο με τίτλο *Wages Against Housework (Μισθοί Εναντία στην Οικιακή Εργασία)* που πρωτοδημοσιεύει η ίδια η Φεντερίτσι το 1975, γράφει χαρακτηριστικά:

Αν εκκινήσουμε από αυτήν την ανάλυση, μπορούμε να αντιληφθούμε τις επαναστατικές επιπτώσεις που έχει το αίτημα για μισθούς για την οικιακή εργασία. Με το αίτημα αυτό παύει η φύση μας και ξεκινά ο αγώνας μας, διότι το να διεκδικούμε μισθό για την οικιακή εργασία σημαίνει ότι αρνούμαστε αυτήν την εργασία, ως έκφραση της φύσης μας, και κατά συνέπεια, ότι αρνούμαστε ακριβώς τον γυναικείο ρόλο που έχει εφεύρει για εμάς το

κεφάλαιο. [...] Το να λέμε ότι θέλουμε χρήματα για την οικιακή εργασία είναι το πρώτο βήμα προς την άρνηση να εκτελέσουμε αυτήν την εργασία, καθώς το αίτημα για μισθό καθιστά την εργασία μας ορατή, κάτι που είναι η πλέον απαραίτητη προϋπόθεση για να ξεκινήσουμε να αγωνιζόμαστε εναντίον της, τόσο στην άμεση όψη της ως οικιακής εργασίας, όσο και στον πιο υποβολιμαίο χαρακτήρα της ως θηλυκότητας.²

Μεταξύ των δύο στιγμών υπάρχει ένταση, εφόσον καθεμία εκβάλλει σε διαφορετική πολιτική: η καταφατική στην αποκατάσταση της αναπαραγωγικής εργασίας και στην επιβεβαίωση της γυναικείας ταυτότητας, η αποφατική στην κατάργηση της ιδιωτικής και έμφυλης διάστασης της οικιακής εργασίας, καθώς και στη διεύρυνση και αποσταθεροποίηση της κατηγορίας γυναίκα. Ωστόσο, η ένταση αυτή παραμένει γόνιμη, τόσο για την κινηματική πραγματικότητα της περιόδου, όσο και για το ίδιο το έργο της Φεντερίτσι: παράγει περιεχόμενα, ριζοσπαστικές πολιτικές πρακτικές, αγώνες. Το ίδιο δεν ισχύει πλέον για τη δική μας εποχή.

Αρκετές δεκαετίες μετά, το 2004, η Φεντερίτσι εκδίδει το εμβληματικό βιβλίο της *Ο Κάλιμπαν και η μάγισσα*³. Σε αυτό προσφέρει ένα αφήγημα, εναλλακτικό και συμπληρωματικό προς το μαρξικό, για τις ιστορικές διαδικασίες της λεγόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης.

2 Federici, Silvia (1975). *Wages Against Housework*. New York Wages for Housework Committee and Falling Wall Press. σελ. 5.

3 Federici, Silvia (2011). *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα: Γυναίκες, Σώμα και Πρωταρχική Συσσώρευση*. (Ι. Γραμμένου, Α. Γυιόκα, Π. Μπίκας, μτφ.). Εκδόσεις των Ξένων.

Η Φεντερίτσι εικονογραφεί το πώς οι περιφράξεις των κοινών γαιών υπήρξαν μια παράλληλη διαδικασία με την περιφράξη του γυναικείου σώματος καθώς και της γνώσης που διαχειρίζονταν οι γυναίκες, και το πώς όλες αυτές οι παράλληλες διαδικασίες συνέβαλαν στην ανάδυση της καπιταλιστικής σχέσης. Παρά τις ελλείψεις και τις ανακρίβειες, η δύναμη του βιβλίου έγκειται στο ότι προσφέρει μια συγκροτημένη ιστορική αλλά και συγχρόνως λογική σύνδεση της κεφαλαιακής συσσώρευσης με την έμφυλη καταπίεση. Πάντα διαβάσαμε το *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα* ως μια ιστορική αποτύπωση της υπαγωγής του γυναικείου σώματος στη λογική του κεφαλαίου και της κατασκευής της θηλυκότητας ως μηχανισμού πρόσδεσης των γυναικών στην αναπαραγωγική εργασία. Το προσεγγίσαμε ως μια απόπειρα ιστορικοποίησης διαδικασιών και κοινωνικών πρακτικών, συστημάτων λόγου και πειθαρχικών τεχνικών που συγκρότησαν τη νεωτερική κατηγορία της γυναίκας και την ταύτισαν με την ιδιωτική σφαίρα, τη φροντίδα και την οικιακή εργασία. Και εξακολουθούμε να θεωρούμε ότι αυτή είναι η κυρίαρχη, η πιο πιστή και η πιο χρήσιμη ανάγνωση του βιβλίου.

Και ακριβώς για τον ίδιο λόγο ακόμη και η απλή φυλλομέτρηση του τελευταίου της βιβλίου *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος*⁴ μας άφησε με μια πικρή, δυσάρεστη επίγευση. Το βιβλίο αναγιγνώσκει σωστά και καταπιάνεται με όλα τα κρίσιμα ζητήματα φεμινιστικής πολιτικής της εποχής μας: τις επεμβάσεις επαναπροσδιορισμού του φύλου,

4 Federici, Silvia (Μάιος 2023). *Πέρα από την επιφάνεια του δέρματος: αναθερώντας, ανακατασκευάζοντας και ανακτώντας το σώμα στον σύγχρονο καπιταλισμό*. (Συλλογικό, μτφ). Traverso.

τις διεκδικήσεις των διεμφυλικών, την παρένθετη μητρότητα, τη σεξεργασία. Αλλά σε όλα αυτά τα ζητήματα δεν παραλείπει να τοποθετηθεί κατά τρόπο συντηρητικό, που ενίοτε φλερτάρει με τρανσφοβικές θέσεις και συχνά καταλήγει σε αντιδραστικά συμπεράσματα. Και φυσικά, δεν θα μπορούσε να απουσιάζει από το βιβλίο και η υποχρεωτική, αν και βαθιά πλανημένη, κριτική στους μεταδομιστικούς φεμινισμούς. Δυστυχώς, οι πολιτικές θέσεις του *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος* ρίχνουν βαριά σκιά στην πρότερη θεωρητική παραγωγή της Φεντερίτσι και αναδρομικά αναδεικνύουν αναγνώσεις του έργου της που μας διέφευγαν ή που προσπαθούσαμε να αποφύγουμε.

Φεμινιστικό όριο

Υπό το ψυχρό φως της τελευταίας της παραγωγής, μπορούμε να εντοπίσουμε μια υπόγεια φλέβα ουσιοκρατικής σκέψης που διατρέχει διαχρονικά ολόκληρο το κεντρικό επιχείρημα της Φεντερίτσι. Το σώμα των γυναικών που καίγονται στην πυρά συλλαμβάνεται από τη Φεντερίτσι ως οντολογικά πρωθύστερο του σώματος που πειθαρχεί στις εξουσίες της Νεωτερικότητας, ως προϋπάρχον και ανόθευτο, ατίθασο και απελευθερωτικό. Και παρ' όλα αυτά παραδόξως περιγεγραμμένο, καθορισμένο, στατικό. Για τη Φεντερίτσι υπάρχει ένα πρωταρχικό, βιολογικό σώμα που νοθεύεται από τις παρεμβάσεις του κεφαλαίου. Το σώμα αυτό είναι γυναικείο, βιολογικά γυναικείο και δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο: ούτε λιγότερο, ούτε περισσότερο. Είναι ανυπότακτο στον βαθμό που είναι γυναικείο, απείθαρχο στον βαθμό που υποστασιοποιείται σε μια συγκεκριμένη κατηγορία. Έχουμε εδώ σχεδόν

έναν καταγωγικό μύθο της ενσώματης ανυποταξίας στην εξουσία. Όμως, η Φεντερίτσι δεν περιγράφει απλώς, προδιαγράφει: το σώμα αυτό θα πρέπει να παραμένει γυναικείο, βιολογικά γυναικείο ώστε να μπορεί να αντιστέκεται.

Το γυναικείο σώμα έχει μια αδράνεια, επιδιώκει να μείνει άθικτο. Στις προηγούμενες θεωρητικοποιήσεις της συγγραφέα, αυτοί που επεδίωκαν τον βίαιο μετασχηματισμό των γυναικείων σωμάτων ήταν ξεκάθαρες προσωποποιήσεις των νεωτερικών μορφών εξουσίας: ο κυνηγός μαγισσών, ο γιατρός, ο μεγαλογαιοκτήμονας, ο εργοστασιάρχης. Τι γίνεται, όμως, στις μέρες μας, που η επιθυμία για τροποποίηση της βιολογίας διατρέχει τις ίδιες τις υποκειμενικότητες των υποτελών; Πώς μας καλεί η Φεντερίτσι να τοποθετηθούμε απέναντί τους και πώς να τις αντιμετωπίσουμε; Ως παραπλανημένα αδέρφια; Ως ακούσιους Δούρειους Ίππους της λογικής του κεφαλαίου; Ως ταξικούς προδότες; Όταν η φαντασίωση της αρμονίας του φυσικού σώματος με το περιβάλλον έρχεται σε σύγκρουση με τις πραγματικές αγωνίες και τις πραγματικές διεκδικήσεις κοινωνικών ανταγωνιστικών υποκειμένων, τι θα πρέπει να διασωθεί και τι να απορριφθεί;

Στα πρώτα πολιτικά κείμενα της Φεντερίτσι, γραμμένα σε μια περίοδο κοινωνικού αναβρασμού όταν οι προλετάρειες επιχειρούσαν μια έφοδο στον ουρανό, η βιολογική αυτή διάσταση μόλις που ανιχνεύεται. Τότε είναι ρητός και ξεκάθαρος στόχος των αναλύσεων της η αποφυσικοποίηση της κατηγορίας της γυναίκας και η ανάδειξη ότι η γυναικεία φύση είναι ένας καταναγκασμός που επιβάλλεται από το κεφάλαιο.

Ομοίως, στο βιβλίο της για το κυνήγι των μαγισσών οι ουσιοκρατικές συνδηλώσεις του φύλου και του σώματος παραμένουν υπόρρητες και θα περνούσαν απαρατήρητες μπροστά στο κεντρικό ιστορικό επιχείρημα του βιβλίου, αν δεν υπήρχε το τελευταίο της πόνημα, που μας υποψιάζει εκ των υστέρων. Στο *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος*, ωστόσο, οι ουσιοκρατικές αντιλήψεις καταλαμβάνουν το προσκήνιο. Κατά τρόπο αποστομωτικό, η ίδια συγγραφέας που δεκαετίες πριν έγραφε ότι με τη διεκδίκηση του οικιακού μισθού «παύει η φύση μας και ξεκινά ο αγώνας μας», στο καινούργιο της σύγγραμμα δεν διστάζει να ανασκευάσει, ισχυριζόμενη ότι «θα ήταν παράλογο να απορρίψουμε κάποια σημεία-κλειδιά της σωματικότητάς μας ως κοινωνικά ασήμαντα, μόνο και μόνο λόγω της “μόλυνσής” τους από κοινωνικές, ιστορικές και πολιτισμικές πρακτικές»⁵.

Πλέον το σώμα προικίζεται με την ικανότητα να αποτελεί ένα «φυσικό όριο στην εκμετάλλευση»⁶. Η ομοίωση είναι η αρετή του, ο μετασχηματισμός του ανάθεμα και καταδίκη στο καθημερινό άγχος της ζωής στον καπιταλισμό. Παρόμοιες διατυπώσεις είναι διάσπαρτες στο βιβλίο. Σε άλλο σημείο, η Φεντερίτσι συμπληρώνει:

το ανθρώπινο σώμα έχει δυνάμεις, ανάγκες και επιθυμίες που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της συνεξέλιξης των σωμάτων μας με το φυσικό περιβάλλον και που δεν

5 Ο.π., σελ. 92. Η «μόλυνση» σε εισαγωγικά στο πρωτότυπο, ώστε να αποφευχθούν οι ακρότητες.

6 Ο.π., σελ. 184.

είναι εύκολο να κατασταλούν. Όπως έχω ξαναγράψει αλλού, αυτή η συσσωρευμένη δομή αναγκών και επιθυμιών, που για χιλιάδες χρόνια αποτελούσε την προϋπόθεση της κοινωνικής μας αναπαραγωγής, υπήρξε ένα ισχυρό όριο στην εκμετάλλευση της εργασίας.⁷

Δεν διαφωνούμε με τη θεωρητικοποίηση του μεταβολισμού του ανθρώπινου είδους με το περιβάλλον του, ούτε και με την ανάδειξη της υλικής, βιολογικής σωματικότητας των υποκειμένων⁸. Αυτό που αδυνατούμε να κατανοήσουμε είναι η προϋπόθεση μιας «σκληρής» διάκρισης μεταξύ «φυσικού» και «τεχνητού» περιβάλλοντος, καθώς και η επένδυση του πρώτου με σημασίες ελευθερίας και αντίστασης, και η ταύτιση του δεύτερου με την καταπιταλιστική κυριαρχία. Στο σώμα εγγράφεται τόσο η εξουσία όσο και η ανταρσία που της αντιτίθεται, αλλά ο διαχωρισμός των δύο δεν αποτυπώνεται σε άμεση αντιστοίχιση με τη διάκριση φυσικού/τεχνητού. Αμφότερες οι διακρίσεις είναι πολύ λιγότερο

7 Ο.π., σελ. 128.

8 Υπάρχουν εξαιρετικά παραδείγματα σύγχρονης ριζοσπαστικής φεμινιστικής σκέψης που γεφυρώνουν το βιολογικό με το κοινωνικό, χωρίς, εντούτοις να τοποθετούνται φοβικά απέναντι στην αναδιαμόρφωση των σωμάτων μέσα από τεχνολογικές εφαρμογές και χωρίς να ευνοούν μια ταυτοτική ανάγνωση του φύλου. Παραπέμπουμε στη βιβλιοκρισία της Hanna Boast (Χάνα Μποστ) που ακολουθεί, και η οποία αναφέρεται στο έργο των Στέισι Αλάιμο (Stacy Alaimo), Αστρίντα Νεϊμάνις (Astrida Neimanis) και Έλεν Έστερ (Helen Hester). Σε αυτές τις αναφορές θα προσθέταμε το όνομα της Σόφι Λιούις (Sophie Lewis) και, φυσικά, επιλεγμένα κείμενα της Ντόνα Χάραγουεϊ (Donna Haraway).

ξεκάθαρες και πολύ λιγότερο πολιτικά χρήσιμες από ό,τι επιθυμεί η Φεντερίτσι. Επιπλέον, δυσκολευόμαστε να αντιληφθούμε σε ποια ακριβώς χρονική στιγμή έπαψε αυτή η «συνεξέλιξη» του σώματος με το φυσικό περιβάλλον και ξεκίνησε η τεχνητή του νόθευση: πριν από «χιλιάδες χρόνια»; Κάποια στιγμή του 16^{ου} ή του 17^{ου} αιώνα; Κατά τη δεκαετία του '70; Σήμερα με τις τεχνολογίες αναπαραγωγής; Υπήρξε ποτέ περίοδος «συνεξέλιξης των σωμάτων μας με το φυσικό περιβάλλον» που δεν οριζόταν από εξουσιαστικές πρακτικές και ταξικές σχέσεις;

Οι ουσιοκρατικές αντιλήψεις για το φύλο, τη σεξουαλικότητα και το σώμα είχαν ισχυρή παρουσία στο δεύτερο κύμα του φεμινισμού, στην περίοδο, δηλαδή, που αναπτύσσει έντονη πολιτική δράση και η Φεντερίτσι. Αν υπήρχε τότε μια φεμινιστική τάση που είχε τα εργαλεία να ασκήσει κριτική στην ουσιοκρατία του φύλου χωρίς να αναπαράγει αντίστοιχες λογικές στο εσωτερικό της, αυτή η τάση ήταν αναμφίλεκτα ο σοσιαλιστικός φεμινισμός, στον οποίο εντάσσονταν και οι εργατίστριες φεμινίστριες. Ακριβώς χάρη στον μαρξισμό τους, οι σοσιαλίστριες φεμινίστριες είχαν πάντοτε ως κεντρικό διακύβευμα την αποφυσικοποίηση των κατηγοριών και την ιστορικοποίηση των σχέσεων κυριαρχίας και εκμετάλλευσης. Όταν, λοιπόν, ισχυριζόμαστε ότι εντοπίζουμε βιολογισμό στα γραφόμενα της Φεντερίτσι, δεν υπονοούμε ότι η σκέψη της συγγραφέα είναι αναγκαστικά η πιο ουσιοκρατική που έχουμε συναντήσει, ή ότι υπήρξε τόσο έντονα βιολογικά ντετερμινιστική από την αρχή. Υποστηρίζουμε, ωστόσο, ότι υπάρχει ένα, άλλοτε υπόγειο και άλλοτε προβεβλημένο νήμα βιολογικής ουσιοκρατίας που διατρέχει τη σκέψη της Φεντερίτσι, που διαλανθάνει του κριτικού αναστοχασμού και της

ιστορικοποίησης, και που αποτελεί, στην πραγματικότητα, το κληροδότημα του δεύτερου φεμινιστικού κύματος. Δυστυχώς, το ουσιοκρατικό αυτό υπόλειμμα δεν διατηρεί εξωτερική θέση προς το υπόλοιπο θεωρητικό οικοδόμημα της Φεντερίτσι. Αντιθέτως, συγκροτεί τον εννοιολογικό του πυρήνα, παρέχει την οντολογική του θεμελίωση, ερείδει την αντίσταση στον καπιταλισμό στις βιολογικές λειτουργίες και «δυνάμεις» του σώματος. Αυτή η φυσικοποίηση της αντίστασης μέσω της επίκλησης της βιολογίας, είναι το πρώτο όριο της σκέψης της Φεντερίτσι. Ας το αποκαλέσουμε το *φεμινιστικό όριο*.

Εργατίστικο όριο

Όμως η Φεντερίτσι δεν είναι αφελής. Αναγνωρίζει ότι η επίκληση της φύσης δεν επαρκεί ώστε να πείσει το αναγνωστικό της κοινό για την ανάγκη διάσωσης μιας αναγωγιστικής και περιοριστικής σύλληψης του φύλου. Γι' αυτό και σπεύδει να συνοδέψει το οντολογικό της επιχείρημα με ένα δεύτερο, αυτήν τη φορά πολιτικό: η γυναικεία ταυτότητα είναι απαραίτητη προκειμένου να υπάρξουν φεμινιστικοί αγώνες.

Τι θα ήταν αυτοί οι αγώνες χωρίς την αναγνώριση των «γυναικών» ως πολιτικό υποκείμενο, ως μια ταυτότητα που αμφισβητείται εμφανώς αλλά παράλληλα αναπροσδιορίζεται διαρκώς με τρόπους σημαντικούς για το χτίσιμο ενός οράματος και μιας προοπτικής του κόσμου που αγωνιζόμαστε να δημιουργήσουμε;⁹

9 Ο.π., σελ. 28.

Και αμέσως παρακάτω: «[...] προτείνω ότι η άρνηση της προοπτικής οποιασδήποτε κοινωνικής και πολιτικής γυναικείας ταυτότητας είναι ο δρόμος προς την ήττα»¹⁰. Αν η γυναικεία ταυτότητα δεν υπήρχε ήδη προδιαγεγραμμένη από τη φύση και τη βιολογία του σώματος, θα έπρεπε να εφευρεθεί για να υπάρξουν φεμινιστικοί αγώνες. Χωρίς αυτήν, θα ήταν αδιανόητη κάθε φεμινιστική πολιτική. Επιλήσμον και ανιστόρητο, αν και πιο οικείο επιχείρημα. Εδώ η συγγραφέας ποιεί μία λαθροχειρία και έναν σφετερισμό: επιχειρεί να ταυτίσει τον φεμινισμό με το είδος της ταυτοτικής πολιτικής που αυτή όψιμα ευαγγελίζεται, συρρικνώνοντας τον πλούτο και την ποικιλομορφία των φεμινιστικών αγώνων σε ένα ασφυκτικό κανονιστικό πλαίσιο.

Ας επιχειρήσουμε, κατά πρώτον, μια ιστορική ανασκευή. Η Φεντερίτσι αποφεύγει να αναφέρει αγώνες σεξεργατριών, παρένθετων μητέρων, μαύρων γυναικών, προλεταριών, ομοφυλοφίλων, διεμφυλικών ατόμων, που έθεσαν υπό αμφισβήτηση την ετεροκανονικότητα ή την περιοριστική έμφυλη πολιτική του φεμινιστικού κινήματος, ή δεν επέλεξαν για δικούς τους λόγους να αυτοπροσδιοριστούν ως κομμάτι του. Λησμονεί, παράλληλα, την εσωτερική ένταση που διέτρεχε τον ίδιο τον εργατίστικο φεμινισμό, και την οποία περιγράψαμε στην αρχή, ανάμεσα στη θετική, καταφατική, προς τη γυναικεία ταυτότητα, στιγμή του, και την αποφατική, καταργητική του φύλου, διάσταση, που κόμιζε κυρίως η ίδια η Φεντερίτσι. Και η ειρωνεία, εδώ, δεν μας διαφεύγει. Παραλείπει, ταυτόχρονα, να σχολιάσει ρεύματα της φεμινιστικής παράδοσης που δεν εξυπηρετούν την

10 Ο.π.

ισοπεδωτική της σχηματοποίηση. Παρακάμπτει εν τάχει τη δυσφορία της Σιμόν ντε Μποβουάρ για την ταύτιση των γυναικών με τη θηλυκότητα, ενώ αγνοεί τελειώς ολόκληρο το ρεύμα του γαλλικού υλιστικού φεμινισμού, και κυρίως τις διαπρύσιες επιθέσεις της Μονίκ Βιτίγκ (Monique Wittig) στην ετεροκανονικότητα, ήδη από το μακρινό 1978, περίπου την ίδια περίοδο που η Φεντερίτσι δημοσίευε το δικό της *μανιφέστο*¹¹. Ενδεικτικά, η Βιτίγκ εκείνης της περιόδου συνόψιζε την κριτική της στην ετεροκανονικότητα ως εξής:

Αλλά για μας δεν υπάρχει το να είσαι γυναίκα ή να είσαι άντρας. «Άντρας» και «γυναίκα» είναι πολιτικές έννοιες αντίθεσης και το συνδυαστικό ρήμα που τις ενώνει στη διαλεκτική είναι, ταυτόχρονα, το ίδιο που τις καταργεί. Είναι η ταξική πάλη μεταξύ γυναικών και αντρών που θα καταργήσει τις γυναίκες και τους άντρες. Η ιδέα της διαφοράς δεν περιέχει τίποτα το οντολογικό. Δεν είναι παρά ο τρόπος των κυρίαρχων να μεταφράζουν μια ιστορική κατάσταση κυριαρχίας. Η λειτουργία της διαφοράς είναι να συγκαλύπτει σε κάθε επίπεδο τις διαμάχες συμφερόντων, συμπεριλαμβανομένων των ιδεολογικών. Με άλλα λόγια, για μας, αυτό σημαίνει ότι δεν μπορούν πια να υπάρχουν γυναίκες και άντρες και ότι, όπως

11 Κατά διαβολική σύμπτωση, τόσο το έργο της Σιμόν ντε Μποβουάρ, όσο και η συνεισφορά της Μονίκ Βιτίγκ αναλύονται κριτικά από τη Τζούντιθ Μπάτλερ στο βιβλίο της *Αναταραχή Φύλου*, πλην όμως, αναγνωρίζονται ως γενεαλογικές καταβολές της δικής της πολιτικής πρότασης. Βλ. Butler, Judith (2009). *Αναταραχή Φύλου: ο Φεμινισμός και η Ανατροπή της Ταυτότητας*. Αλεξάνδρεια.

οι τάξεις και οι κατηγορίες της σκέψης ή της γλώσσας, πρέπει να εξαφανιστούν πολιτικά, οικονομικά, ιδεολογικά.¹²

Κατά δεύτερον, υπάρχει εδώ μια εννοιολογική σύγχυση που οδηγεί σε μια αντίστοιχη πολιτική σύγχυση: ο φεμινισμός δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με την οπτική από την πλευρά του γυναικείου υποκειμένου. Προφανώς και θεωρούμε ότι η «γυναίκα» είναι μια απαραίτητη αναλυτική και πολιτική κατηγορία για τον φεμινισμό. Όπως και κάθε εκδοχή του κομμουνισμού προϋποθέτει κάποια αναλυτική κατηγορία της «εργατικής τάξης» ή της «εργάτριας». Αυτό, εντούτοις, δεν συνεπάγεται ότι ο κομμουνισμός ταυτίζεται με την οπτική της θέσης υποκειμένου του εργάτη, και ακόμη παραπέρα, ότι ο κομμουνισμός ταυτίζεται με την επιβεβαίωση της ταυτότητας του εργάτη. Αλλιώς κάθε κομμουνισμός θα ήταν εργατισμός. Γιατί τι άλλο είναι ο εργατισμός, παρά η πολιτική ταυτοτήτων της εργατικής τάξης; Ο κομμουνισμός μπορεί να ιδωθεί, και έχει ιδωθεί ως η επιβολή της θέλησης τη εργατικής τάξης, ή ως η κατάληψη της εξουσίας από την εργατική τάξη, ή ακόμη, ως η έκφραση των συμφερόντων της εργατικής τάξης. Αλλά μπορεί και να ιδωθεί, και έχει ιδωθεί, ως «η πραγματική κίνηση που καταργεί την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων»¹³, και στην πορεία αυτή αυτοκαταργεί και την ίδια την εργατική τάξη.

12 Wittig, Monique (2016). *Το στρέιτ μυαλό*. (Gender Asphyxia, μτφ.). Περιοδικό 0151, τεύχος 9 (Οκτώβρης 2016), [ένθετο], σελ. 10-11. <https://0151.espivblogs.net/2018/11/02/151-09-to-entheto/> Βλ., επίσης Wittig, Monique (1992). *The Straight Mind and Other Essays*. Beacon Press.

13 Μαοξ, Καρλ & Ένγκελς, Φρίντριχ (1979). Γερμανική Ιδεολογία. Τόμος Α, Gutenberg, σελ. 81-82. Τροποποιημένη μετάφραση.

Αυτή η αδυναμία να συλλάβει τον κομμουνισμό ως αυτοκατάργηση αλλά μόνο ως αυτοεπιβεβαίωση της εργατικής ταυτότητας, είναι το δεύτερο όριο της σκέψης της Φεντερίτσι, κληρονομιά, αυτήν τη φορά της εργατίστικης παράδοσης στην οποία εντάσσεται¹⁴. Για την ακρίβεια, είναι απότοκο τόσο της κομμουνιστικής όσο και της φεμινιστικής της στράτευσης, όμως για λόγους συμμετρίας ας το αποκαλέσουμε το *εργατίστικο όριο*.

Ήταν όλοι πνεύματα και έγιναν καπνός

Επιστρέφουμε στο *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος*. Κατά αντιστοιχία με τα παραπάνω, η Φεντερίτσι αδυνατεί να φανταστεί έναν φεμινισμό χωρίς την κατηγορία της γυναίκας, όχι απλώς ως αναλυτικό εργαλείο, αλλά ως βαρυντικό του κέντρο και άξονα περιδίνησης, ως θετικό του περιεχόμενο. Ο φεμινισμός είναι κάτι που κάνουν οι γυναίκες, ως γυναίκες, για τις γυναίκες, για να παραμείνουν γυναίκες. Η συγγραφέας φαίνεται να απορρίπτει κάθε κριτική στον έμφυλο διμορφισμό, τον αντιλαμβάνεται ως απόπειρα αποδυνάμωσης του γυναικείου κινήματος. Αδυνατεί να αναγνωρίσει ότι υπάρχουν φεμινισμοί που κατανοούν τη γυναικεία ταυτότητα ως το πλέγμα καταναγκασμών και πειθαρχιών που προσδένουν τα υποκείμενα στον καπιταλιστικό κόσμο, ως μετωνυμία της έμφυλης καταπίεσης. Και αρνείται να υποπτευθεί, έστω, ότι δύναται να υπάρξει ένας φεμινισμός, ο οποίος να αποτελεί την πραγματική κίνηση που καταργεί την

14 Αν και, όπως έχουμε σημειώσει, το όραμα της αυτοκατάργησης της τάξης υπήρξε ήδη εγγεγραμμένο ακόμη και εντός της παράδοσης του ιταλικού εργατισμού, ως η αρνητική, καταργητική του στιγμή.

υπάρχουσα έμφυλη τάξη, και στην πορεία αυτή να καταργεί και την ίδια την κατηγορία της γυναίκας. Στην πραγματικότητα, ολόκληρο το βιβλίο μπορεί να διαβαστεί ως μια επαναλαμβανόμενη απόπειρα διάκλεισης αυτής ακριβώς της δυνατότητας ύπαρξης ενός φεμινισμού που προβληματοποιεί τις ίδιες τις κατηγορίες του φύλου.

Μέχρι τώρα εντοπίσαμε δύο εκδοχές ουσιοκρατικής σκέψης στο σύγγραμμα της Φεντερίτσι: μια βιολογιστική, αναγωγιστική ουσιοκρατία που βαφτίσαμε το φεμινιστικό όριο, και μια πολιτική ουσιοκρατία που αποκαλέσαμε εργατίστικο όριο της σκέψης της. Και διατυπώσαμε μια ιστορική καθώς και μία λογική κριτική στην πολιτική των ταυτοτήτων που ενστερνίζεται. Ωστόσο, κρατήσαμε διακριτές αυτές τις δύο γραμμές επιχειρηματολογίας. Θα προσπαθήσουμε εδώ να ιστορικοποιήσουμε τις ίδιες τις λογικές κατηγορίες της κριτικής μας, ως ένα τρίτο σημείο κριτικής. Η Φεντερίτσι επιστρέφει νοσταλγικά σε μια ιστορική εκδοχή του φεμινισμού που ανταποκρινόταν στον κύκλο αγώνων της δεκαετίας του '70, την οποία και εξιδανικεύει. Καλώς ή κακώς αυτή η μορφή φεμινισμού δεν είναι πλέον εφικτή. Όχι επειδή τον αποκαθήλωσαν κάποιες μεταμοντέρνες θεωρίες «της επιτέλεσης». Αλλά επειδή, μέσα από τους ίδιους τους αγώνες των υποτελών έχουν μετασηματιστεί οι υλικές συνθήκες της ύπαρξης, οι πρακτικές των κοινωνικών υποκειμένων, οι επιθυμίες και οι ανάγκες τους, ο τρόπος που σχετιζόμαστε με τα σώματά μας, τα ίδια μας τα σώματα. Το έμφυλο ανήκειν βιώνεται πλέον πολύ περισσότερο ως καταναγκασμός παρά ως προϋπόθεση υποκειμενοποίησης και ως συλλογική ταυτότητα.

Η «συνεξέλιξη των σωμάτων μας»¹⁵ με το φυσικό και τεχνητό περιβάλλον έχει προχωρήσει, η «συσσωρευμένη δομή αναγκών και επιθυμιών»¹⁶ έχει μετασχηματιστεί από την ίδια την εμπρόθετη δραστηριότητα των υποκειμένων. Αυτό δεν συνεπάγεται ότι η αντίσταση έχει ενσωματωθεί αμετάκλητα στον καταναγκασμό της λογικής της αξιοποίησης. Σημαίνει απλώς ότι η εναντίωση στον καπιταλισμό αποκτά νέα περιεχόμενα, καινοφανείς μορφές, που οικοδομήθηκαν πάνω στα όρια του προηγούμενου κύκλου αγώνα και κατόρθωσαν να τα υπερβούν. Δεν διατρέχουμε τον κίνδυνο εξάντλησης του φεμινισμού, όπως φαίνεται να φοβάται η Φεντερίτσι. Ο φεμινισμός είναι παντού, παράγεται μέσα από την ίδια την κοινωνική πρακτική που έρχεται σε καθημερινή σύγκρουση με τις επιταγές του κεφαλαίου. Απλώς είναι πλέον εφικτός μόνο με την μορφή της αυτοκατάργησης του φύλου, ως στιγμής της κατάργησης του καπιταλιστικού σύμπαντος.

15 Federici (Μάϊος 2023), σελ. 128.

16 Ο.π.

Το Ιατρικό Μαχαίρι¹

Βιβλιοκρισία: Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος, της Σίλβια Φεντερίτσι

Της Χάνα Μποστ

Η Σίλβια Φεντερίτσι είναι μια από τις διασημότερες στοχάστριες του σύγχρονου φεμινισμού, και όχι άδικα. Το έργο της από τη δεκαετία του 1970 σχετικά με τον καπιταλισμό και το φύλο έχει θεμελιώδη σημασία για την ανάπτυξη θεωριών για την κοινωνική αναπαραγωγή. Είναι γνωστή τόσο ως ακαδημαϊκός όσο και ως ακτιβίστρια, ως ιδρυτικό μέλος της καμπάνιας *Μισθοί για την οικιακή εργασία*. Τα τελευταία χρόνια, τα γραπτά της έχουν προσεγγίσει ένα νέο κοινό μέσω μιας σειράς συλλογών δοκιμίων που εκδόθηκαν από τον εκδοτικό οίκο PM Press, συμβάλλοντας στην ενεργοποίηση μιας δημοφιλούς αναβίωσης του μαρξιστικού φεμινισμού που προσφέρει ένα πολύτιμο αντιστάθμισμα στον ρηχό νεοφιλελεύθερο ατομικισμό που διέπει μεγάλο μέρος της κυρίαρχης αναγέννησης του φεμινισμού. Η Φεντερίτσι παραμένει ξεχωριστή στον αγγλόφωνο φεμινισμό για την ενασχόλησή της με περιβαλλοντικά ζητήματα και τη φεμινιστική δικαιοσύνη σε παγκόσμια κλίμακα· το ενδιαφέρον της για τη φροντίδα των ηλικιωμένων και τη γήρανση είναι ομοίως ασυνήθιστο και αξιέπαινο. Το έργο της σχετικά με την κοινωνική αναπαραγωγή

1 Boast Hannah, (2021). *The doctor's knife*. Radical Philosophy 210, σελ. 106–109. <https://www.radicalphilosophy.com/reviews/individual-reviews/the-doctors-knife>

έχει αποκτήσει μια νέα επείγουσα σημασία υπό το φως της πανδημίας της COVID-19, με τις γυναίκες να σηκώνουν δυσανάλογα το βάρος της κατ' οίκον εκπαίδευσης και των αυξημένων απαιτήσεων για μη αμειβόμενη φροντίδα.

Το τελευταίο βιβλίο της Φεντερίτσι αποτελείται από δέκα σύντομα κεφάλαια πάνω σε γνωστά θέματα. Αυτά περιλαμβάνουν το ιστορικό πλαίσιο της πειθάρχησης του σώματος στον καπιταλισμό [το θέμα του προγενέστερου έργου της *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα*² (2004)]· το σώμα στη σκέψη και τον ακτιβισμό του δεύτερου φεμινιστικού κύματος· τις θεωρίες της επιτελεστικότητας του φύλου, με τις οποίες η Φεντερίτσι διαφωνεί· και τις φεμινιστικές πολιτικές της παρένθετης μητρότητας και της σεξεργασίας. Το βιβλίο συγκεντρώνει μια σειρά από δοκίμια που έχουν δημοσιευτεί κυρίως τα τελευταία δέκα χρόνια, μαζί με νέο υλικό που προέκυψε από διαλέξεις που δόθηκαν το 2015.

Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον του *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος*³ έγκειται στην υπόσχεσή του να αναδείξει μια ένταση που διατρέχει το έργο της Φεντερίτσι: δηλαδή, το κατά πόσο οι θεωρήσεις της για την κοινωνική αναπαραγωγή, οι οποίες συνήθως βασίζονται σε ένα στενό και ετεροκανονικό μοντέλο του γυναικείου σώματος, μπορούν να συμπεριλάβουν

2 Federici, Silvia (2011). *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα: Γυναίκες, Σώμα και Πρωταρχική Συσώρευση*. (Ι. Γραμμένου, Λ. Γυιόκα, Π. Μπίκας, μτφ.). Εκδόσεις των Ξένων.

3 Federici, Silvia (Μάιος 2023). *Πέρα από την επιφάνεια του δέρματος: αναθεωρώντας, ανακατασκευάζοντας και ανακτώντας το σώμα στον σύγχρονο καπιταλισμό*. (Συλλογικό, μτφ). Traverso.

τις πιο διαφορετικές προσλήψεις της γυναικείας υπόστασης που χαρακτηρίζουν τον σύγχρονο φεμινισμό. Στην Εισαγωγή της αναρωτιέται:

οι γυναίκες συνεχίζουν να αποτελούν μια αναγκαία κατηγορία για τη φεμινιστική πολιτική, δεδομένων των ποικίλων ιστοριών και εμπειριών που καλύπτονται κάτω από αυτόν τον χαρακτηρισμό; Ή θα πρέπει να την απορρίψουμε, όπως έχουν προτείνει η Τζούντιθ Μπάτλερ και άλλοι μεταδομιστές θεωρητικοί;⁴

Τα περαιτέρω ερωτήματά της αφορούν τις «νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής» και την ικανότητά τους «να βελτιώνουν τον έλεγχο πάνω στα σώματά μας ή [να] τα μετατρέπουν σε αντικείμενα πειραματισμού και κερδοφορίας στις υπηρεσίες της καπιταλιστικής αγοράς και του ιατρικού επαγγέλματος»⁵. Η διατύπωση του τελευταίου ερωτήματος από τη Φεντερίτσι καθιστά σαφή την απάντησή της. Αυτή η διολίσθηση από την εξέταση της σκοπιμότητας της κατηγορίας της *γυναίκας* στην αμφισβήτηση των τεχνολογιών που «αναδιαμορφώνουν τα σώματά μας με τρόπους που να ανταποκρίνονται καλύτερα στις επιθυμίες μας» εγείρει ανησυχίες τις οποίες το βιβλίο δεν καθησυχάζει επαρκώς.

Ένας βασικός στόχος της κριτικής της Φεντερίτσι είναι η αντιληπτή μετατόπιση της φεμινιστικής σκέψης από την ενασχόληση με «βιολογικούς» παράγοντες προς μια κατανόηση του σώματος ως

4 Ο.π., σελ. 26.

5 Ο.π.

κυρίως κειμενικού και διαλεκτικού. Η κατανόηση αυτή, σύμφωνα με τη Φεντερίτσι, αποτυγχάνει να εξηγήσει ικανοποιητικά την κοινωνική προέλευση των ιδεών για το σώμα και τους ρόλους τους μέσα στα συστήματα εκμετάλλευσης, ενώ ταυτόχρονα δεν αντιλαμβάνεται επαρκώς την καταναγκαστική δύναμη της πραγματικής και της απειλούμενης τιμωρίας, αλλά ούτε και των ιστορικών και συνεχιζόμενων αγώνων για αλλαγή. Οι ιδέες αυτές δεν αποδίδονται σε μεγάλο βαθμό σε κάποιον/α συγκεκριμένο/η συγγραφέα, αλλά ο στόχος της Φεντερίτσι φαίνεται να είναι η Τζούντιθ Μπάτλερ, ιδίως στην ενσάρκωσή της τη δεκαετία του 1990 ως μεταμοντέρνου μπαμπούλα, ένα μοντέλο που αναβίωσε τελευταία η Δεξιά.

Η αναφορά της Φεντερίτσι στο έργο της Μπάτλερ είναι ασαφής. Γράφει ότι η Μπάτλερ αποκαλεί το κοινωνικό φύλο «επιτέλεση», ασκώντας κριτική σε αυτό που η ίδια αποκαλεί «θεωρία της επιτέλεσης». Για τη Μπάτλερ, το κοινωνικό φύλο είναι αντίθετα «επιτελεστικό», ή δημιουργείται μέσω της επανάληψης κοινωνικά προδιαγεγραμμένων πράξεων. Η διάκριση αυτή είναι σημαντική: ενώ η «επιτέλεση» υποδηλώνει ότι ένα υποκείμενο επιλέγει την έμφυλη παρουσίασή του, η «επιτελεστικότητα» προσδιορίζει ότι αυτές οι πράξεις δημιουργούν το φύλο και διατηρούν την κοινωνική μυθοπλασία της φυσικότητάς του και, με τη σειρά της, τη φυσικότητα του δυαδικού φύλου και της ετεροφυλοφιλίας. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι η Μπάτλερ γνωρίζει καλά τις κοινωνικές κυρώσεις και τους σωματικούς κινδύνους που συνοδεύουν μια «λανθασμένη» έμφυλη ενσάρκωση (όπως γράφει στο δοκίμιό της *Παραστασιακές Επιτελέσεις και Συγκρότηση Φύλου*:

Δοκίμιο πάνω στη φαινομενολογία και τη Φεμινιστική Θεωρία⁶ του 1988, «όσοι αποτυγχάνουν να κάνουν σωστά το φύλο τους τιμωρούνται τακτικά»). Η Φεντερίτσι βρίσκεται σε ευνοϊκότερο πεδίο όταν αναφέρεται στον ανιστορικό τρόπο επιχειρηματολογίας της Μπάτλερ, ένα ζήτημα που έχει ήδη επισημανθεί από τη Νάνσι Φρέιζερ (Nancy Fraser). (Η Φεντερίτσι θα μπορούσε να έχει ασχοληθεί παραγωγικά με τη συζήτηση Μπάτλερ-Φρέιζερ του 1998 στο *New Left Review*⁷). Αργότερα, η Φεντερίτσι σημειώνει ότι την απασχολεί λιγότερο το έργο της Μπάτλερ από «την εκλαϊκευμένα δημοφιλή εκδοχή της που κυκλοφορεί στους φεμινιστικούς κύκλους». Ενώ αυτό

6 Butler, Judith (1988). *Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory*. *Theatre Journal*, Vol. 40, No. 4 (Dec., 1988), σελ. 519-531. Για την ελληνική μετάφραση του δοκιμίου βλ. Butler, Judith (2006). *Παραστασιακές επιτελέσεις και συγκρότηση του φύλου: Δοκίμιο πάνω στη φαινομενολογία και τη φεμινιστική θεωρία*, στο: Α. Αθανασίου (επιμ.). *Φεμινιστική Θεωρία και πολιτισμική κριτική*. (Π. Μαρκέτου, Μ. Μηλιώρη, Α. Τσεκένης, μτφ.). Νήσος. σελ. 381-407 https://www.anarxeio.gr/files/pdf/JudithButler_MovKafe_Parastasiakes-epiteleseis_2009-05_BR.pdf.

7 Butler, Judith (1997). *Merely Cultural*. *Social Text* No. 52/53, *Queer Transexions of Race, Nation, and Gender* (Autumn - Winter, 1997). Duke University Press, σελ. 265-277. Καθώς και Fraser, Nancy (1997). *Heterosexism, Misrecognition and Capitalism: A Response to Judith Butler*. *Social Text*, Issue 52/53, *Queer Transexions of Race, Nation and Gender* (Autumn - Winter, 1997). Duke University Press, σελ. 279-289. Για την ελληνική μετάφραση του δοκιμίου της Μπάτλερ βλ. Butler, Judith (2005). *Ο Μαρξισμός και το «απλώς πολιτισμικό»*. (Α. Γαβριηλίδης, μτφ.). *Περιοδικό Θέσεις*, τ. 93 (Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2005). http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&view=article&id=912:category-912&catid=23&Itemid=113 αλλά και αναδημοσίευση στο <https://nomadicuniversality.com/2023/05/14/απλώς-πολιτισμικό>.

είναι άξιο προσοχής, η απροθυμία της Φεντερίτσι να προσδιορίσει συγκεκριμένα το σώμα ιδεών με το οποίο διαφωνεί και να ασχοληθεί πλήρως και με ακρίβεια με τα κείμενά του, αφήνει την αίσθηση ότι έχει κατασκευάσει κάτι σαν αχυράνθρωπο.

Η κριτική που ασκεί η Φεντερίτσι σε αυτό που αντιλαμβάνεται ως υποχώρηση του φεμινισμού από το σώμα αποτελεί τη βάση ενός ευρύτερου επιχειρήματος σχετικά με τους κινδύνους της «ανακατασκευής» του σώματος μέσω των νέων τεχνολογιών. Η θέση της, σε γενικές γραμμές, είναι ότι ο σύγχρονος φεμινισμός, ο οποίος ενημερώνεται από τις «μπατλερικές» αντιλήψεις για το φύλο ως απλώς «επιτελούμενο», έχει υιοθετήσει άκριτα μια κυρίαρχη τάση της εποχής μας ώστε «η ανακατασκευή των σωμάτων μας [να] εμφανίζεται σαν το μονοπάτι για την κοινωνική ενδυνάμωση και τον αυτοκαθορισμό»⁸. Αυτή η μετατόπιση απειλεί να εδραιώσει τις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις, με τις «ανακατασκευές του σώματος» (που μόνο πρόχειρα ορίζονται πάντα) να είναι πιθανό να εντείνουν τη εκμηχάνιση του ανθρώπινου σώματος, την οποία η ίδια προσδιορίζει εδώ και αλλού ως βασική κινητήρια δύναμη της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Η Φεντερίτσι υποστηρίζει ότι η αυξανόμενη δύναμη της τεχνολογίας να μεταβάλλει το ανθρώπινο σώμα μπορεί τελικά να επιτρέψει στους καπιταλιστές να δημιουργήσουν τα σώματα που χρειάζονται.

Η Φεντερίτσι ανησυχεί περαιτέρω ότι οι αλλαγές στα μεμονωμένα σώματα δεν αλλάζουν τις συνολικές κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες,

8 Federici (Μάιος 2023), σελ. 37.

σημειώνοντας ότι οι κατ' επιλογή επεμβάσεις είναι προσιτές κυρίως σε πλούσιους ανθρώπους και για τον λόγο αυτό, οξύνουν τις κοινωνικές ιεραρχίες. Ωστόσο, ο ισχυρισμός της ότι «το τρανς και το διεμφυλικό κίνημα» δεν ασχολούνται επαρκώς με αυτά τα ζητήματα παραμελεί τον ακτιβισμό και την ακαδημαϊκή έρευνα που δείχνουν το αντίθετο. Η ελπίδα της Φεντερίτσι για «την ανάπτυξη μιας ισότιμης και ισόνομης κοινωνίας, όπου η εμφάνιση δεν θα έχει πια σημασία»⁹ δεν είναι κακοπροαίρετη, αλλά οι παρατηρήσεις της μοιάζουν υπαίτια αναίσθητες απέναντι στην πραγματικότητα των εμπειριών και των αναγκών των τρανς ατόμων στο παρόν.

Όπως και στο προγενέστερο έργο της, κυρίως στο *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα*, η Φεντερίτσι ασκεί έντονη κριτική στον ρόλο των γιατρών σε αυτήν τη διαδικασία. Αμφιβάλλει για την πιθανότητα ότι ένα επάγγελμα που «μας έχει στερήσει, μας έχει κάνει λοβοτομή, μας έχει γελοιοποιήσει όταν κλαίγαμε από τον πόνο στη γέννα»¹⁰ μπορεί να προσφέρει μία διέξοδο προς την απελευθέρωση. Πολλοί από τους ευρύτερους ισχυρισμούς της για την ιατρική, ιδίως όσον αφορά την ιδιωτικοποιημένη μορφή της στις Ηνωμένες Πολιτείες, είναι αληθινοί, αν και όχι ιδιαίτερα αξιοσημείωτοι. Σωστά βάζει στο στόχαστρο την έμφαση που δίνεται στην «προσωπική ευθύνη» ως αιτία της ασθένειας έναντι των κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραγόντων, την ασφαλιστική βιομηχανία και την ιστορία των ιατρικών πειραμάτων σε Αφροαμερικανούς. Η προτιμώμενη προσέγγισή

9 Ο.π., σελ. 99.

10 Ο.π., σελ. 52. ΣτΜ: τροποποιημένη μετάφραση.

της για τα σώματα και την υγεία είναι λιγότερο πειστική. Υποστηρίζει «τη δύναμη και τη σοφία του σώματος όπως το ξέρουμε» και την προσοχή στους τρόπους γνώσης που «διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια μιας μακράς χρονικής περιόδου, σε συνεχή αλληλεπίδραση με τη διαμόρφωση της γης, με τρόπους που αλλοιώνονται με μεγάλο κίνδυνο για την ευημερία μας»¹¹.

Το ενδιαφέρον της Φεντερίτσι για τη μη ανθρώπινη φύση αποτελεί εδώ και καιρό ένα από τα δυνατά σημεία του έργου της. Ωστόσο, οι συνδέσεις μεταξύ γυναικών και φύσης στα γραπτά της δεν ήταν πάντοτε απολύτως σαφείς, τείνοντας συχνά προς μία ουσιοκρατία που ούτε υποστηρίζεται ούτε απορρίπτεται πλήρως. Αυτή η έλλειψη σαφήνειας οδηγεί σε ανησυχητικά συμπεράσματα, ένα ζήτημα που επιτείνεται από τις υφολογικές της τάσεις. Η συνήθειά της να κινείται μεταξύ θεμάτων, γεωγραφιών και χρονικών περιόδων μπορεί να είναι συναρπαστική και προκλητική. Εδώ, μια ολίσθηση από μια συζήτηση για τη «μαγεία» των σωμάτων των cis γυναικών που γεννούν, στους τρόπους με τους οποίους «[η] φύση είναι επίσης μαγική» αφήνει αναπάντητα ερωτήματα. Η τυπικά ζωηρή περιγραφική γλώσσα της, η οποία την κάνει να περιγράφει τις «ανακατασκευές σώματος» ως «πειραματισμό» και «διαμελισμό», θα μπορούσε να είχε μειωθεί για να αποφευχθεί η επίκληση αλληγοριών περί τρανς τερατογένεσης. Οι κριτικές για το βιβλίο έχουν αναπάντεχα επικεντρωθεί στην τρανς πολιτική του. Παρ' όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι η αναφορά της Φεντερίτσι στα σώματα

11 Ο.π., σελ. 30-31. ΣτΜ: τροποποιημένη μετάφραση.

των cis γυναικών, η οποία εστιάζει στη μήτρα, στη γέννηση και αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό τις κατ' επιλογή καισαρικές επεμβάσεις, απέχουν πολύ από το επιθυμητό. Η ασάφεια της έννοιας των «ανακατασκευών του σώματος» δεν κάνει σαφές για ποιους λόγους η Φεντερίτσι θα απέκλειε από την κριτική της άλλες, λιγότερο εντυπωσιακές διαδικασίες και βοηθήματα υγείας. Προς το παρόν, οι βηματοδότες, οι αντικαταστάσεις ισχίων και τα γυαλιά φαίνονται να είναι αιχμάλωτα των ανησυχιών της σχετικά με την ανάμειξη σωμάτων και μηχανών. Θα μπορούσε να είχε εξετάσει παραγωγικά τη σχέση μεταξύ των σχολίων της εδώ για το σώμα, την τεχνολογία και τον καπιταλισμό, και του έργου της αλλού για τη γήρανση, ώστε να δώσει μία εξήγηση για της επιπτώσεις των ισχυρισμών της πάνω στην αναπηρία.

Η επανασύνδεση του σώματός μας με τη φύση αποτελεί μέρος του σχεδίου της Φεντερίτσι να κινηθεί «πέρα από την επιφάνεια του δέρματος»¹². Παρουσιάζει το σώμα ως συνυφασμένο με τον κόσμο, σε «μια μαγική συνέχεια μαζί με τους άλλους ζωντανούς οργανισμούς που κατοικούν στη γη: τα σώματα των ανθρώπων και των μη-ανθρώπων, τα δέντρα, τα ποτάμια, τη θάλασσα, τα αστέρια»¹³. Αυτό παραπέμπει σε έργα του υλιστικού φεμινισμού, ιδίως στην έννοια της τρανς-σωματικότητας¹⁴ της Στέισι Αλάιμο (Stacy Alaimo) και στο έργο της Αστρίντα

12 Ο.π., σελ. 31.

13 Ο.π., σελ. 31.

14 Alaimo, Stacy (2010). *Bodily Natures: Science, Environment, and the Material Self*. Indiana University Press.

Νεϊμάνις (Astrida Neimanis) *Bodies of Water*¹⁵. Ωστόσο, το *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος* βρίσκεται σε περιεργή αυτοαπομόνωση από μεγάλο μέρος της πρόσφατης φεμινιστικής θεωρίας. Πιο συγκεκριμένα, η ανάκτηση του «φυσικού» από τη Φεντερίτσι και η εναντίωση στην τροποποίηση του σώματος βρίσκεται σε έντονη αντίθεση με την «τεχνούλιστική, αντι-νατουραλιστική και καταργητική-του-φύλου» φιλοσοφία του Ξενοφεμινισμού¹⁶. Ακόμα κι έτσι, η Φεντερίτσι θυμάται τις ξενοφεμινιστικές ιδέες στο σύντομο αίτημά της για την ανταλλαγή ιατρικών γνώσεων εντός των κοινοτήτων, ώστε να καταστεί δυνατή η ανάληψη μεγαλύτερης δράσης στη λήψη ιατρικών αποφάσεων και την πρακτική τους, καθώς και στην πρόσβαση στη φροντίδα, απηχώντας τη συζήτηση της Έλεν Έστερ (Helen Hester) για τις DIY τεχνολογίες άμβλωσης (2018). Η έλλειψη ενασχόλησής της με τις πιο σημαντικές πρόσφατες φεμινιστικές θεωρήσεις για τη φύση, το σώμα και την τεχνολογία, είναι μια χαμένη ευκαιρία.

Το τελευταίο βιβλίο της Φεντερίτσι είναι ένα απογοητευτικό ανάγνωσμα. Αποτυγχάνει σε μεγάλο βαθμό να ασχοληθεί με πιεστικά ερωτήματα γύρω από τη δική της εκδοχή της θεωρίας της κοινωνικής αναπαραγωγής, συμπεριλαμβανομένου του αν και πώς μπορεί να αποφύγει την ουσιοκρατία του φύλου, καθώς και της δυνατότητας εναρμόνισης της με μια θέση κατάργησης του φύλου. Όπως έχει επισημανθεί ευρέως στις βιβλιοκρισίες, η (στην καλύτερη περίπτωση) συγκεχυμένη προσέγγισή της

15 Neimanis, Astrida (2017). *Bodies of Water: Posthuman Feminist Phenomenology*. Bloomsbury.

16 Hester, Helen (2018). *Xenofeminism*. Polity Press.

για τις τρανς ζωές είναι απογοητευτική σε μια εποχή που η φεμινιστική αλληλεγγύη προς τα τρανς άτομα, ιδίως από προσωπικότητες του δικού της βεληνεκούς, είναι άκρως απαραίτητη. Παρ' όλα αυτά, το βιβλίο προσφέρει — ίσως σε πείσμα του εαυτού του — σημεία εκκίνησης για την απάντηση αυτών των ερωτημάτων στο πλαίσιο του μοντέλου της Φεντερίτσι. Η έμφασή της σε «ένα κοινό έδαφος αγώνα για τις γυναίκες, ακόμα και αν εντός του αγώνα αναπτύσσονται αντιθετικές στρατηγικές»¹⁷, υποδηλώνει μια ευρύτερη και πιο συμπεριληπτική προσέγγιση της ταυτότητας και της στρατηγικής, όπως και ο ισχυρισμός ότι «η “γυναίκα” δεν είναι ένας στατικός, μονολιθικός όρος, αλλά ένας όρος που έχει ταυτόχρονα διαφορετικές, ακόμη και αντιπαραθετικές και πάντα μεταβαλλόμενες σημασίες»¹⁸. Οι προσπάθειες της Φεντερίτσι να επανανοηματοδοτήσει τις σημασίες των μελών του σώματος φαίνονται εξίσου εφαρμόσιμες στα τρανς και στα άτομα που δεν συμμορφώνονται με το φύλο όσο και στις σιστζέντερ γυναίκες που αποτελούν το κύριο μέλημα της Φεντερίτσι. Κατά καιρούς η Φεντερίτσι προβάλλει αξιώσεις για τις προοπτικές αντίστασης των τρανς ζωών. Αν και το σχόλιό της ότι τα τρανς και διεμφυλικά άτομα προσφέρουν έναν τρόπο «να αναγνωρίσουμε το ευρύ φάσμα των δυνατοτήτων που παρέχει η «φύση»¹⁹ απορρέει από τον ανταγωνισμό της προς την τροποποίηση των σωμάτων, θα μπορούσαμε επίσης να διαβάσουμε αυτήν τη γραμμή ως σύμφωνη με την πρόκληση της κουήρ οικολογίας σε κάθε έννοια «φυσικού» σεξουαλικού διμορφισμού. Η περιγραφή της για

17 Federici (Μάιος 2023), σελ. 27-28.

18 Ό.π., σελ. 91. ΣτΜ: τροποποιημένη μετάφραση.

19 Ό.π., σελ. 94.

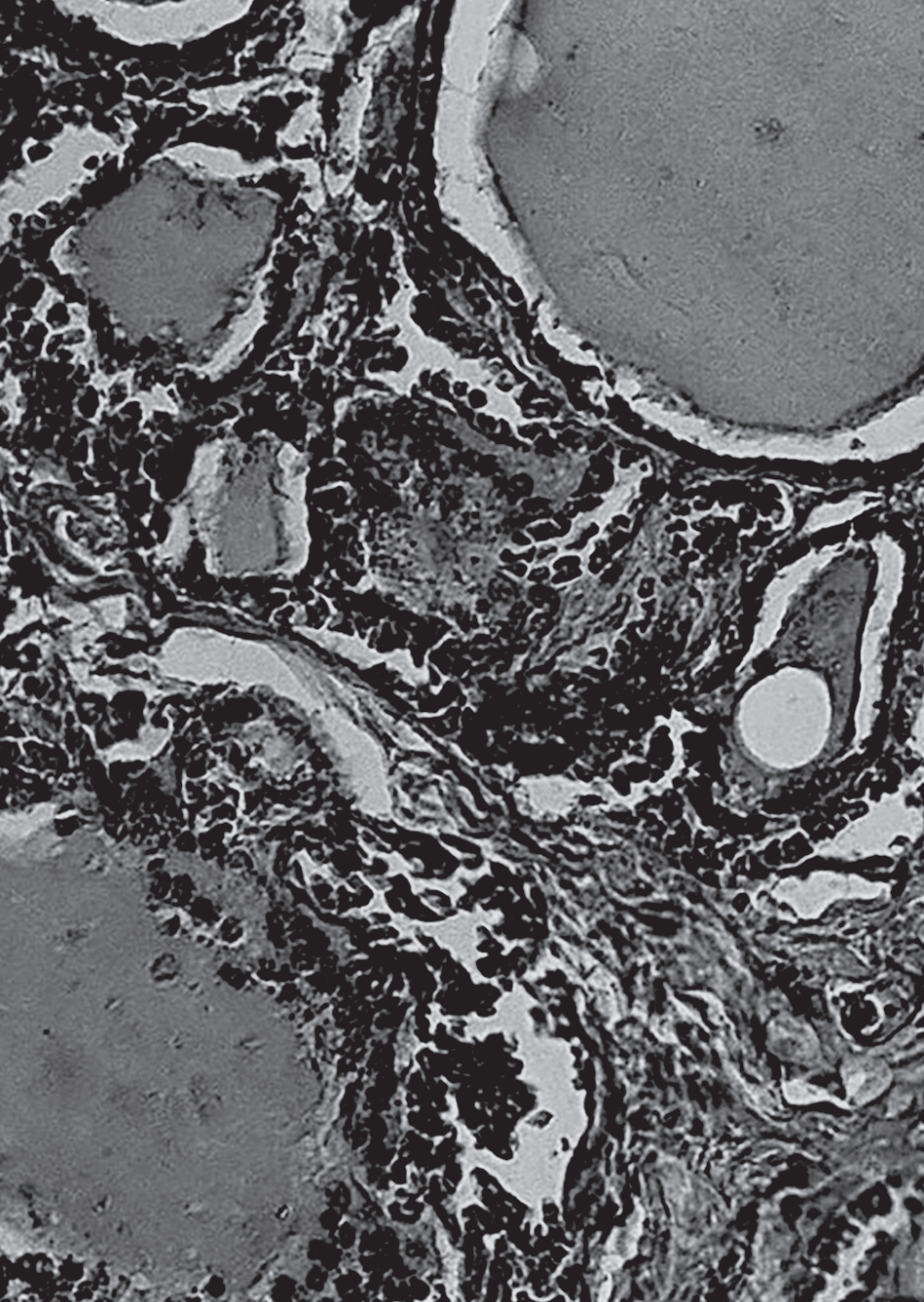
τα τρανς άτομα ότι προσφέρουν ένα μοντέλο του σώματος που «δεν εξαρτάται από την ικανότητά μας να λειτουργούμε ως εργατική δύναμη»²⁰ δείχνει ομοίως προς έναν πιθανό τρανς-συμπεριληπτικό αναπροσανατολισμό του έργου της Φεντερίτσι.

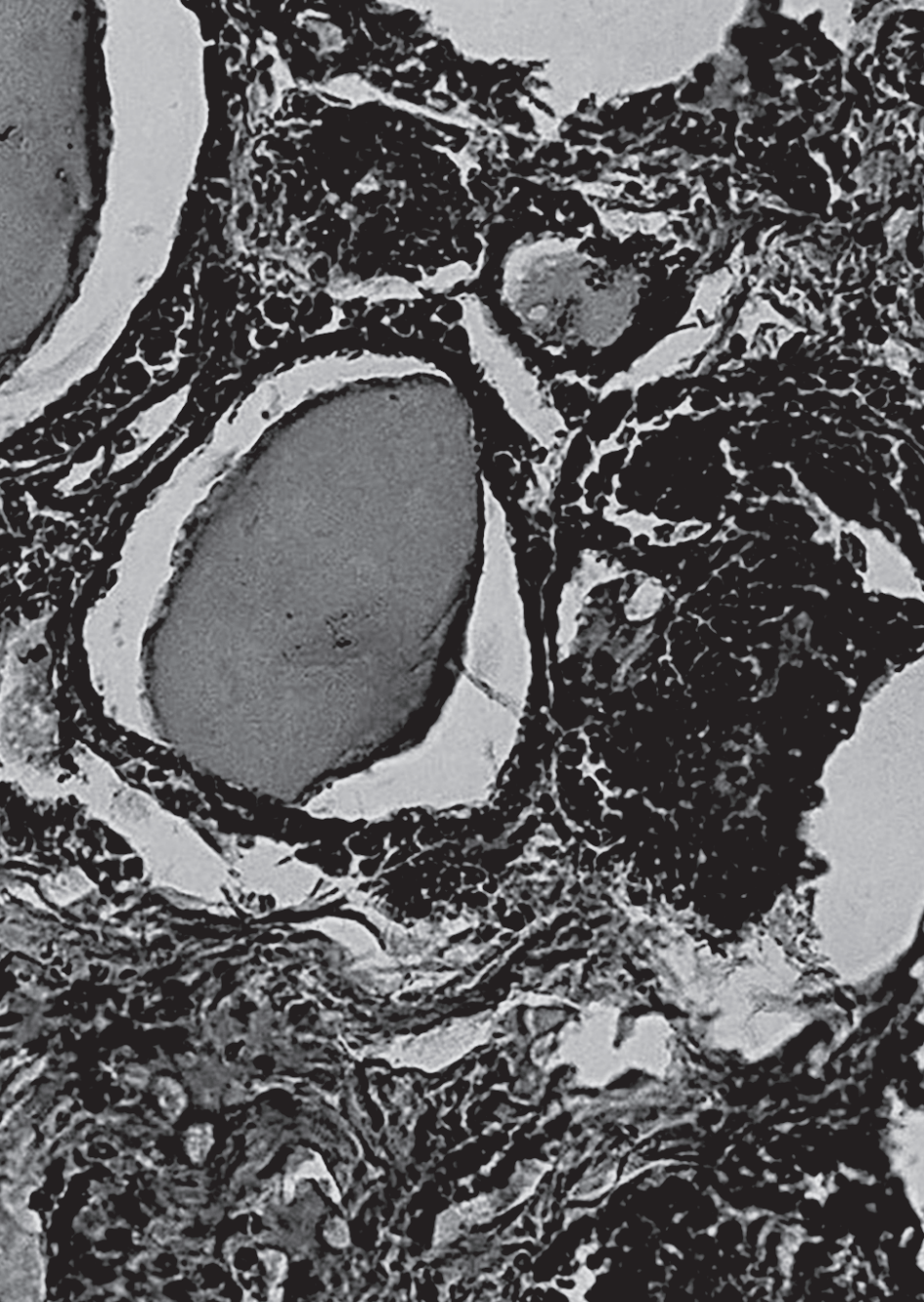
Το πιο ελπιδοφόρο μέρος του βιβλίου είναι ο επίλογος. Η Φεντερίτσι υποστηρίζει τη «χαρούμενη στράτευση» ή την αρχή ότι «η πολιτική μας είτε θα είναι απελευθερωτική, είτε θα αλλάζει τη ζωή μας με θετικό τρόπο που να μας κάνει να εξελισσόμαστε, που να μας δίνει χαρά, ή αλλιώς κάτι με αυτήν πηγαίνει στραβά»²¹. Η χαρούμενη στράτευση απορρίπτει την έννοια του ακτιβισμού ως ηρωική αυτοθυσία στην υπηρεσία του μέλλοντος, δίνοντας προτεραιότητα στην «αναπαραγωγική πλευρά της πολιτικής δουλειάς»²² που μεταμορφώνει τη ζωή μας και τον εαυτό μας στο παρόν. Αυτό το τελευταίο κεφάλαιο, το οποίο είναι ενθυμητικό, διαφωτιστικό και στρατηγικά έξυπνο, είναι μια υπενθύμιση του τι μπορεί να κάνει η Φεντερίτσι, στα καλύτερά της.

20 Ο.π., σελ. 138.

21 Ο.π., σελ. 191.

22 Ο.π., σελ. 193.

Βιβλιοκρισία: Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος, της Σίλβια Φεντερίτσι¹

Του Κόρι Όστιν Κνούντσον

Το *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος*: Αναθεωρώντας, ανακατασκευάζοντας και ανακτώντας το σώμα στον σύγχρονο καπιταλισμό² της Σίλβια Φεντερίτσι είναι ένα αινιγματικό έργο που ολισθαίνει από το ακαδημαϊκά απαράδεκτο στο ηθικά αμφιλεγόμενο με αξιοσημείωτη ευκολία.

Πριν φτάσω εκεί, θέλω να ξεκαθαρίσω πως αυτό δεν ήταν κάτι που περίμενα ή που με χαροποίησε έστω και στο ελάχιστο. Αν αληθεύει πως οι άνθρωποι απολαμβάνουν να γράφουν καυστικές κριτικές, τότε δεν συγκαταλέγομαι σε αυτούς (όπως και να 'χει, το έχω πράξει αποκλειστικά μία και μοναδική φορά). Για την ακρίβεια, ζήτησα αρχικά να αναλάβω τη βιβλιοκριτική, εν μέρει ως ευκαιρία για να ξαναδιαβάσω το προγενέστερο έργο της συγγραφέα *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα: Γυναίκες, Σώμα και Πρωταρχική Συσώρευση*³, μιας και μου δόθηκε να καταλάβω πως το *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος* λειτουργεί ως προσθήκη στα θέματα που διερευνήθηκαν

1 Knudson, Cory Austin (2020, May 28). *Beyond the Periphery of the Skin – Silvia Federici*. Full Stop. <https://www.full-stop.net/2020/05/28/reviews/cory-austin-knudson/beyond-the-periphery-of-the-skin-silvia-federici/>.

2 Federici, Silvia (Μάιος 2023). *Πέρα από την επιφάνεια του δέρματος: αναθεωρώντας, ανακατασκευάζοντας και ανακτώντας το σώμα στον σύγχρονο καπιταλισμό*. (Συλλογικό, μτφ). Traverso.

3 Federici, Silvia (2011). *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα: Γυναίκες, Σώμα και Πρωταρχική Συσώρευση*. (Ι. Γραμμένου, Α. Γυιόκα, Π. Μπίκας, μτφ.). Εκδόσεις των Ξένων.

στο πρωτοποριακό αυτό έργο. Το *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα* είναι η ιστορία της εκμηχάνισης του σώματος στον καπιταλισμό, και πιο συγκεκριμένα μια φεμινιστική και ιστορική υλιστική ανάλυση του τρόπου με τον οποίο η καταγωγή της καπιταλιστικής συσσώρευσης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτήν της καθυπόταξης των γυναικών. Από την κρατικά εγκεκριμένη εμπορία προλετάρων γυναικών για σεξουαλική εκμετάλλευση —ως απάντηση στην εκτίναξη των μισθών που διαδέχθηκε τη Μαύρη Πανώλη—, στη βίαιη απαλλοτρίωση μέσω της περιφράξης των τομέων εργασιών και των πεδίων γνώσης που κατείχαν οι γυναίκες, μέχρι τα βάνουσα μέτρα πληθυσμιακής αύξησης των πρώιμων καπιταλιστικών κρατών που είχαν ως στόχο να διαρρήξουν τον έλεγχο των γυναικών πάνω στην ίδια τους την αναπαραγωγή, η Φεντερίτσι παρουσιάζει με εξονυχιστική λεπτομέρεια τη διαδικασία μέσω της οποίας «οι ίδιες οι γυναίκες έγιναν κοινά αγαθά, καθώς η εργασία τους ορίστηκε ως φυσικός πόρος που βρισκόταν έξω από τη σφαίρα των σχέσεων της αγοράς»⁴. Το βιβλίο καταδεικνύει το πώς αυτοί οι πολιτικοί αγώνες για τα σώματα των γυναικών, που ήταν ενσωματωμένοι στην προϊστορία και στην πρώιμη ιστορία της καπιταλιστικής παραγωγής, υποστασιοποιήθηκαν με τη σειρά τους στη θρησκεία και στον πολιτισμό, αποκτώντας τη δική τους ιδεολογική ζωή, ώστε να συνεχίζουν να χρωματίζουν τους όρους των σύγχρονων συζητήσεων γύρω από τη φυσικοποίηση και την απαξίωση της γυναικείας εργασίας και της αναπαραγωγικής αυτονομίας.

Το *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα* είναι ένα αριστού-

4 Ο.π., σελ. 139.

ργημα. Είναι τολμηρό, ενδελεχές και άκρως συναρπαστικό στην αδυσώπητη κατεδάφιση που επιχειρεί αυτού που έχουμε εκπαιδευτεί να θεωρούμε φυσικό, ιδίως όταν πρόκειται για τις γυναίκες και τις πολιτικές του σώματος των γυναικών.

Από πολλές απόψεις, το *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος* αντιπροσωπεύει μια αντιστροφή της κριτικής θέσης του *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα*. Από την αρχή, η Φεντερίτσι καθιστά σαφές πως πιστεύει ότι ο σύγχρονος φεμινισμός το έχει παρατραβήξει με την αποφυσικοποίηση τόσο της έννοιας γυναίκα, όσο και των φυσικών σωμάτων και πρακτικών που παραδοσιακά συνδέονται με την έννοια της γυναίκας. Υπό το πρόσχημα της επίθεσης στις μεταμοντέρνες θεωρίες που υποτίθεται πως έχουν υποκαταστήσει την πολιτική και ιστορική κριτική, το *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος* φέρει έναν κατά κάποιον τρόπο αντιφατικό τίτλο, μιας και καλεί σε αποκατάσταση αυτών που η συγγραφέας εκλαμβάνει ως μέχρι πρότινος σταθερά όρια γύρω από το γυναικείο κοινωνικό φύλο, γενικά γύρω από το γυναικείο σώμα, και γύρω από τη μητρότητα.

Για τη Φεντερίτσι, οι κακόβουλες δυνάμεις που θολώνουν τα όρια των γυναικών συγκεραίνονται κυρίως σε δύο μέτωπα: κατά πρώτον στις «μεταδομιστικές θεωρίες [που] διατύπωναν ότι τα σώματα και τα φύλα αποτελούν προϊόντα γλωσσικών πρακτικών και επιτέλεσης»⁵ και κατά δεύτερον στο «νέο κίνημα ανακατασκευής του σώματος» το οποίο, όπως λέει η ίδια, «εκτείνεται από τις πλαστικές επεμβάσεις, στην παρένθετη μητρότητα και στην επέμβαση

5 Federici (Μάιος 2023), σελ. 27.

επαναπροσδιορισμού του φύλου»⁶ και το οποίο, όπως ισχυρίζεται, προδίδει μια άκριτη «εξάρτηση από έναν θεσμό [το ιατρικό επάγγελμα] ο οποίος έχει μακρά ιστορία συνεργασίας με το κεφάλαιο και το κράτος [...]»⁷. Προκειμένου να αποφύγω να γράψω κάτι εξίσου μακροσκελές με το *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος*, θα περιοριστώ σε αυτήν την κριτική στο να μεταφέρω μια αίσθηση εκείνου του τμήματος του βιβλίου που περιέχει το ζουμί της προσπάθειας για μια κριτική παρέμβαση στις σύγχρονες φεμινιστικές συζητήσεις: συγκεκριμένα του *Δεύτερου Μέρους* που αποτελείται από τρία κεφάλαια με τίτλους *Σώμα, Φύλο και Επιτέλεση, Ξαναφτιάχνοντας τα σώματά μας ξαναφτιάχνουμε τον κόσμο; και Παρένθητη Μητρότητα: Δώρο Ζωής ή Άρνηση της Μητρότητας;*

Το επίκεντρο του πρώτου από αυτά τα κεφάλαια, και ο πρώτος από τους δύο καταχθόνιους μπαμπούλες της Φεντερίτσι, είναι αυτό που χαρακτηρίζει ως «θεωρία της επιτέλεσης». Αν και παραδέχεται ότι η έννοια «της επιτέλεσης μας βοηθάει να αποφυσικοποιήσουμε τη “θηλυκότητα”»⁸, η Φεντερίτσι υποστηρίζει ότι ερμηνεύει κατά μη κριτικό τρόπο την ταυτότητα *γυναίκα* στην καλύτερη περίπτωση ως πράξη συναίνεσης και στη χειρότερη ως προϊόν ατομικής ιδιοτροπίας, αντί να την αντιλαμβάνεται ως «μια ταυτότητα που είναι συλλογική και αποδεκτή μέσα από μια διαδικασία αγώνα»⁹, έναν ορισμό που η Φεντερίτσι συνδέει με τον φεμινισμό της δεκαετίας του '70. Στην ουσία, ο πυρήνας του επιχειρήματος

6 Ο.π., σελ. 29. ΣτΜ: τροποποιημένη μετάφραση.

7 Ο.π., σελ. 29.

8 Ο.π., σελ. 88.

9 Ο.π., σελ. 90.

είναι ότι η ταυτότητα της γυναίκας έχει τελευταία εκκενωθεί από το ιστορικό της περιεχόμενο καθώς και από την ενοποιητική της δύναμη, μια φθαρμένη επιχειρηματολογία που αποτελεί τον μόνιμο παιάνα των επικριτών του σύγχρονου φεμινισμού (και συμπτωματικά μια επιχειρηματολογία που είναι ισομορφική με μεγάλο κομμάτι του δεξιού αντιφεμινισμού γενικά).

Ωστόσο, η αναγνώστρια που ανυπομονεί να μάθει τι ακριβώς εννοεί η Φεντερίτσι με τον όρο «θεωρία της επιτέλεσης» ή έστω ποιοι είναι οι υποστηρικτές της, οι οποίοι σύμφωνα με τη συγγραφέα αξιώνουν να μεταθέσουμε στη λήθη κάθε συζήτηση ή εκτίμηση για «τη φυσική διάσταση των σωμάτων μας»¹⁰, θα απογοητευτεί επανειλημμένα. Ενώ η δριμεία καταδίκη της έννοιας του κοινωνικού φύλου ως «προϊόντος επιτέλεσης» διαπερνά το κεφάλαιο και μάλιστα ολόκληρο το βιβλίο, η συγγραφέας δεν εξηγεί πουθενά τη «θεωρία της επιτέλεσης» και δεν καταπιάνεται ποτέ ουσιαστικά με τους υποτιθέμενους εκφραστές της —στην πραγματικότητα τίποτα και κανένας δεν παρατίθενται καν πάνω στο θέμα. Όπως συνηθίζεται ανησυχητικά στην όψιμη καριέρα των ακαδημαϊκών σουπερστάρ (βλ. την κριτική μου στο βιβλίο του Τέρι Ίγκλετον *Radical Sacrifice*, επίσης στο Full Stop)¹¹ ο εχθρός βρίσκεται παντού και πουθενά: «η αναφορά μου εδώ», ομολογεί η ίδια η Φεντερίτσι, «δεν έχει να κάνει τόσο με τη θεωρία της επιτέλεσης, όπως αυτή διατυπώθηκε για παράδειγμα από την Τζούντιθ

10 Ο.π., σελ.94.

11 Knudson, Cory Austin (2018, September 11). *Radical Sacrifice: Terry Eagleton*. Full Stop. <https://www.full-stop.net/2018/09/11/reviews/cory-austin-knudson/radical-sacrifice-terry-eagleton/>.

Μπάτλερ τουλάχιστον στα όψιμα έργα της, όσο με την εκλαϊκευμένα δημοφιλή εκδοχή της που κυκλοφορεί στους φεμινιστικούς κύκλους»¹². Διαβάζοντας αυτό το κεφάλαιο έπιασα τον εαυτό μου να σκέφτεται ότι αν το βαθμολογούσα ως προπτυχιακή εργασία, θα ήμουν υποχρεωμένος να σημειώσω στο περιθώριο «πλάνη του αχυράνθρωπου» και να απαιτήσω από τη συγγραφέα της να συμπεριλάβει τουλάχιστον κάποια πραγματική αναφορά σε πραγματικά κείμενα. Τις περισσότερες φορές που συγγραφείς επιχειρηματολογούν κατ' αυτόν τον τρόπο χωρίς να κάνουν καμία παραπομπή, άλλοτε δεν έχουν κάνει την απαραίτητη μελέτη, άλλοτε θεωρούν ότι γνωρίζουν ήδη αρκετά πάνω στο θέμα ώστε να μη χρειάζεται να μελετήσουν και άλλοτε δεν υπάρχει εξαρχής κάποιος που όντως να υπερασπίζεται αυτά που με τέτοια θέρημη καταδικάζουν.

Όπως έχουν τα πράγματα, το μόνο πρόσωπο που κατονομάζεται στο *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος*, εκτός από τον Μισέλ Φουκώ, ως πηγή αυτής της κακοήθους μετανεωτερικότητας εναντίον της οποίας καλούμαστε να συστρατευτούμε, είναι η Τζούντιθ Μπάτλερ. Θεωρώ πως, όχι εντελώς συμπτωματικά, αυτού του είδους η πλάνη αχυράνθρωπου αποδεικνύεται ανατριχιαστικά κοινή μεταξύ των πιο αμείλικτων επικριτών της Μπάτλερ: τόσο πολύ που η Μπάτλερ συνέγραψε ένα ολόκληρο βιβλίο με τον χαρακτηριστικό τίτλο *Σώματα με Σημασία* για να απαντήσει ακριβώς σε παραναγνώσεις (ή μη αναγνώσεις) του βιβλίου *Αναταραχή Φύλου* και συγκεκριμένα για τον τρόπο με τον οποίο αρθρώνεται σε αυτό η επιτελεστικότητα

12 Federici (Μάιος 2023), σελ. 91.

του κοινωνικού φύλου με τη σωματική υλικότητα. Ενδέχεται η Φεντερίτσι να είχε βρεθεί να συμφωνεί με τη Μπάτλερ περισσότερο από ό,τι θα ήταν διατεθειμένη να παραδεχτεί, αν αυτό το βιβλίο είχε εισέρθει κάπου στην ασαφή περιγραφή της «θεωρίας της επιτέλεσης». Για την ακρίβεια, στο *Σώματα με Σημασία* η Μπάτλερ ξεκαθαρίζει ότι ουδέποτε την ενδιέφερε να επιχειρηματολογήσει ότι «η υλικότητα των σωμάτων είναι απλώς και μόνον γλωσσικό αποτέλεσμα που ανάγεται σε ένα σύνολο σημαίνοντων»¹³, εν μέρει επειδή «μια τέτοια διάκριση παραβλέπει την υλικότητα του ίδιου του σημαίνοντος»¹⁴. Μάλιστα, στον Πρόλογο του *Σώματα με Σημασία* η Μπάτλερ προεικονίζει παρωδικά ακριβώς το ίδιο ύφος επιχειρηματολογίας που επιστρατεύει η Φεντερίτσι εναντίον αυτών των νεφελωδών «θεωρητικών της επιτέλεσης» που στοιχειώνουν τα περιθώρια του Πέρα από την *Επιφάνεια του Δέρματος*:

Ή μήπως ήταν ένας υπαινιγμός ότι δεν με είχαν διδάξει ποια ήταν «τα πραγματολογικά δεδομένα της ζωής»; Μήπως ήμουν χαμένη στους προσωπικούς μου φανταστικούς ρεμβασμούς κατά τη διάρκεια μιας τέτοιας ζωτικής συνομιλίας; Κι αν όντως επέμενα στην ιδέα ότι τα σώματα κατά κάποιον τρόπο κατασκευάζονται, σκεφτόμουν άραγε πραγματικά ότι οι λέξεις είχαν από μόνες τους τη δύναμη να φλοτεχνήσουν σώματα από την ίδια τους τη γλωσσική ουσία;

13 Μπάτλερ, Τζούντιθ (2008). *Σώματα με Σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*. (Π. Μαρκέτου, μτφ.). Εκκρεμές. σελ. 91.

14 Ο.π.

Μα δεν υπήρχε κανείς να μου δώσει μια δυο εξηγήσεις κατ' ιδίαν;

Τα πράγματα χειροτέρεψαν ακόμη περισσότερο, αν δεν έγιναν πιο άπιαστα κιόλας, με τα ερωτήματα που ανέκυπταν από την ιδέα της επιτελεστικότητας του φύλου την οποία εισήγαγε το Gender Trouble [Φύλο σε ταραχή]. Διότι κάποιοι/ες θεώρησαν ότι με το επιχείρημα της επιτελεστικότητας του φύλου εννοούσα πως κάποιος ή κάποια ξυπνάει το πρωί, επιθεωρεί την ντουλάπα ή κάποιον χώρο πιο ανοιχτό αναζητώντας το φύλο της επιλογής του/της, ενδύεται το φύλο της ημέρας κι έπειτα, το βράδυ, επιστρέφει το ένδυμα στη θέση του.¹⁵

Αν και λιγότερο αστείος, είναι περισσότερο ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίο η Μπάτλερ παρουσιάζει ένα απλό επιχείρημα για να αντικρούσει τις σκιαμαχίες που προκαλεί το έργο της:

Είναι φανερό ότι ένα τέτοιο βουλευτικό και εργαλειώδες υποκείμενο, ένα υποκείμενο που αποφασίζει για το κοινωνικό φύλο του δεν είναι εξαρχής το φύλο του και δεν είναι σε θέση να συνειδητοποιήσει ότι η ύπαρξή του έχει ήδη αποφασιστεί από το φύλο. Μια τέτοια προσέγγιση θα παλινόρθωνε, βεβαίως, την ανθρωπιστική μορφή του υποκειμένου που επιλέγει στο επίκεντρο μιας θεωρίας η οποία δίνει έμφαση στην κατασκευή και, επομένως, φαίνεται να είναι ολότελα αντίθετη σε μια

15 Ο.π., σελ. 36-37.

τέτοια εννόηση του υποκειμένου.¹⁶

Ότι ακολουθεί από το σημείο αυτό και μετά είναι ένα ολόκληρο βιβλίο που ασχολείται με τις πολιτικές, ιστορικές και πολιτιστικές συνιστώσες που συμβάλλουν στην κατασκευή αυτού που αντιλαμβανόμαστε ως κοινωνικό φύλο, και συγκεκριμένα με τη στενή –αν και υπερβολικά πολύπλοκη και συχνά όχι εντελώς συμμετρική– σχέση του φύλου με «τη φυσική διάσταση των σωμάτων μας», για την οποία επιχειρηματολογεί η Φεντερίτσι ότι απουσιάζει τόσο έντονα από τη μπατλερική εκδοχή του σύγχρονου φεμινισμού. Αυτή η στοιχειώδης έλλειψη ενασχόλησης με τις πραγματικές ιδέες που αντιμάχεται το τελευταίο βιβλίο της, αρχίζει να αποκαλύπτει τον αληθινό της χαρακτήρα στις κατακλείδες παραγράφων του κεφαλαίου *Σώμα, Φύλο και Επιτέλεση*, όπου η Φεντερίτσι γράφει όντως τα ακόλουθα λόγια:

Παραδόξως, μια απόδειξη της σημασίας που έχει η διαφορετικότητα στην εμπειρία της φυσικής μας συγκρότησης, προέρχεται από ένα μεγάλο τμήμα του τρανς κινήματος, το οποίο είναι σθεναρά αφοσιωμένο σε μια κατασκευασιοκρατική οπτική της έμφυλης ταυτότητας, αφού πολλά υποκείμενα της κοινότητας υποβάλλονται σε ακριβά και επικίνδυνα χειρουργεία και θεραπευτικές αγωγές, με σκοπό τη φυλομετάβαση.¹⁷

Αυτή η αποσβολωτικά αδύναμη και κουρασμένη

16 Ο.π., σελ. 37.

17 Federici (Μάιος 2023), σελ. 93-94. ΣτΜ: τροποποιημένη μετάφραση.

κριτική που καταφέρεται ενάντια σε «ένα μεγάλο τμήμα» του «τρανς κινήματος» αρχίζει να αποκαλύπτει τη φύση των λογαριασμών που ήρθε να ξεκαθαρίσει η Φεντερίτσι. Σε αυτό το σημείο, δηλαδή, η αναγνώστρια συνειδητοποιεί ότι το *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος* δεν ενδιαφέρεται για την κριτική των πατριαρχικών συστημάτων καταπίεσης, αλλά μάλλον για την επίθεση σε εκείνους τους ανθρώπους που η συγγραφέας του βιβλίου φαίνεται να θεωρεί ως συνένοχους σε αυτά τα συστήματα, δια της διάβρωσης του ορισμού των *γυναικών*, όπως αυτός γινόταν κατανοητός από τον φεμινισμό της δεκαετίας του '70. Με λίγα λόγια, πρόκειται κατά κύριο λόγο για άτομα που δεν συμμορφώνονται με το φύλο, για τρανς άτομα και για άτομα που εμπλέκονται με την παρένθετη μητρότητα.

Στην ίδια κατεύθυνση, το επόμενο κεφάλαιο θέτει στο στόχαστρό του τις «ανακατασκευές του σώματος»¹⁸, έναν γενικόλογο ορισμό που περιλαμβάνει πρακτικές τόσο ανομοιογενείς όσο τα τατουάζ και το μπόντι μπιλντινγκ, η πλαστική χειρουργική και οι επεμβάσεις επιβεβαίωσης φύλου. Ταυτίζοντας κατ' αρχάς «τη σύγχρονη τρέλα για τις αλλαγές αυτές»¹⁹ με «την αποδοχή μιας αισθητικής πειθαρχίας που στη δεκαετία του '70 είχαμε απορρίψει»²⁰, η Φεντερίτσι ανατρέχει νοσταλγικά σε μια εποχή όπου:

βλέπαμε η μία την άλλη όμορφη γιατί δεν υποτασσόμασταν στις εντολές, γιατί απελευθερώνοντας τις εαυτές μας από τις

18 Ο.π., σελ. 98.

19 Ο.π., σελ. 99.

20 Ο.π., σελ. 100.

προσταγές μιας μισογύνικης κοινωνίας, ανακαλύπταμε νέους τρόπους να υπάρχουμε, νέους τρόπους να γελάμε, να αγκαλιαζόμαστε, να φτιάχνουμε τα μαλλιά μας, να σταυρώνουμε τα πόδια μας, νέους τρόπους να είμαστε μαζί και να κάνουμε έρωτα.²¹

Το κεφάλαιο συνεχίζει ταυτίζοντας τις «ανακατασκευές του σώματος» όχι μόνο με την υποδούλωση σε καταπιεστικά αισθητικά ιδεώδη αλλά και με την αστόχαστη αποδοχή του ιατρικού επαγγέλματος «ως τον θείο δημιουργό των σωμάτων μας»²². Ομολογουμένως, οι πιο ευθείες αναφορές σε διεμφυλικά άτομα έχουν περικοπεί —ίσως το προϊόν της δουλειάς ενός συνετού επιμελητή ο οποίος ενδέχεται να αναγνώρισε πως ο ισχυρισμός της Φεντερίτσι ότι «το όνειρο του δόκτορος Φρανκεστάιν είναι ξανά επί τάπητος»²³ είναι σχεδόν βέβαιο πως θα απωθούσε πολλούς συμμάχους και τρανς αναγνώστες.

Είναι δύσκολο να αποφασίσω από πού να ξεκινήσω με αυτό το κεφάλαιο —το γεγονός, για παράδειγμα, ότι ένα κεντρικό αντικείμενο κριτικής της τρανς γραμματείας, η ακλόνητη, δυαδική απόδοση του φύλου του ατόμου κατά τη γέννηση από τους γιατρούς, θα έμοιαζε αρκετό ώστε να διαψεύσει την αντίληψη ότι τα τρανς άτομα γενικά πιστεύουν ότι οι γιατροί είναι «οι θείοι δημιουργοί των σωμάτων μας». Επιπρόσθετα, η Φεντερίτσι φαίνεται απρόθυμη να λάβει υπόψη της το αρκετά βασικό ιστορικό γεγονός ότι οι αγώνες των τρανς ατόμων στράφηκαν συχνά

21 Ο.π.

22 Ο.π., σελ. 106.

23 Ο.π., σελ. 105. ΣτΜ: τροποποιημένη μετάφραση.

εναντίον ακριβώς αυτών των ιατρικών θεσμών που τους αρνούνταν, και σε πολλές περιπτώσεις εξακολουθούν να τους αρνούνται, την εγκυρότητα της ίδιας τους της σωματικότητας. Σε αυτούς τους θεσμούς συγκαταλέγεται, επί παραδείγματι, η Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία που συνέχιζε να κατηγοριοποιεί τη διεμφυλική ταυτότητα ως ψυχική διαταραχή μέχρι το 2017, μέχρι που δεκαετίες πίεσης από τρανς ακτιβιστές και το έργο τρανς ακαδημαϊκών οδήγησαν σε μια ευρύτερη αποδοχή και σε μια πιο εκλεπτυσμένη κατανόηση της διεμφυλικής ταυτότητας και εμπειρίας. Αντί να επεκταθώ περαιτέρω και να προσπαθήσω να καταπιαστώ σοβαρά με ένα τόσο κατάφωρα πρόχειρο δείγμα γραφής, αντ' αυτού, θα ενθαρρύνω την αναγνώστρια να εγκύψει στο έργο της τρανς ακτιβίστριας και ακαδημαϊκού Σούζαν Στράικερ (Susan Stryker) και συγκεκριμένα στο δοκίμιο της με τίτλο *My Words to Victor Frankenstein Above the Village of Chamounix: Performing Transgender Rage*²⁴ το οποίο αντιπαρατίθεται ευθέως στον υποτιμητικό χαρακτηρισμό «Φρανκενστάιν» που εκτοξεύεται συχνά εναντίον των τρανς ατόμων. Επιπλέον, θα ενθάρρυνα την αναγνώστρια —και αν μπορούσα, και τη συγγραφέα του Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος— να διαβάσει επίσης και το μνημειώδες έργο της Στράικερ *Transgender History*²⁵ και ειδικότερα το κεφάλαιο που φέρει τον

24 Stryker, Susan (1994). *My Words to Victor Frankenstein Above the Village of Chamounix: Performing Transgender Rage*. GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies, 1, 237-254.

25 Stryker, Susan (2017). *Transgender History: The Roots of Today's Revolution*. Hachette. Αναθωροημένη και επαυξημένη έκδοση. ΣτΜ: η πρώτη έκδοση είναι Stryker, Susan (2008). *Transgender History*. Seal Press. <https://transreads.org/wp-content/>

τίτλο *The Difficult Decades* και ιχνηλατεί την ανάδυση του TERF (Trans-Exclusionary Radical Feminism) στην ίδια δεκαετία του '70 που η Φεντερίτσι αναπολεί με τόση λαχτάρα.

Αν αυτά τα δύο κεφάλαια δεν ήταν αρκετά ώστε να εξουθενώσουν την έστω κατ' ελάχιστο κριτικά διακειμένη αναγνώστρια, το *Παρένθετη Μητρότητα: Δώρο Ζωής ή Αρνηση της Μητρότητας*; προσφέρει έναν ακόμη δρόμο μετ' εμποδίων, γεμάτο αμφίβολους συλλογισμούς και οπισθοδρομικά υπονοούμενα. Το κεφάλαιο αυτό εκκινεί (εκκινεί) από τη διπλή παραδοχή ότι «η παρένθετη μητρότητα νοηματοδοτεί την εγκυμοσύνη ως μια μηχανική διαδικασία [...] στην οποία η γυναίκα που προσλαμβάνεται δεν πρέπει να έχει καμία συναισθηματική εμπλοκή»²⁶ και ότι επιπρόσθετα αντιπροσωπεύει «την εμπορευματοποίηση της ανθρώπινης ζωής, αφού συνιστά την οργάνωση και τη νομιμοποίηση της αγοράς παιδιών και την εμπέδωση μιας αντίληψης του παιδιού ως ιδιοκτησίας που μπορεί να μεταβιβαστεί, να αγοραστεί και πωληθεί»²⁷. Πέρα από την αναγκαιότητα να εξηγήσει με ποιον τρόπο μπορεί η «συναισθηματική εμπλοκή» ενός κυοφορούντος ατόμου να ρυθμιστεί μηχανικά, ο ορισμός που προσφέρει η Φεντερίτσι για την παρενθεσία —όπως και οι ορισμοί της για τη «θεωρία της επιτέλεσης» και για τις «ανακατασκευές του σώματος»— απαιτούν απεγνωσμένα επεξήγηση και τεκμηρίωση. Και εδώ όπως και αλλού, ωστόσο, οι

uploads/2019/03/2019-03-17_5c8eb1ebaced4_susan-stryker-trans-gender-history2.pdf.

26 Federici (Μάιος 2023), σελ. 112.

27 Ο.π., σελ. 111.

ασαφείς και χρησιμοειδείς διατυπώσεις της τίθενται ως γεγονότα και στη συνέχεια εκλαμβάνονται ως αξιώματα. Έτσι, χωρίς να παρέχει καμία απόδειξη και χωρίς να επιδεικνύει κάποια ευανάγνωστη γραμμή επιχειρηματολογίας, η Φεντερίτσι είναι σε θέση να εξαγγείλει ότι υπάρχει «απόδειξη» (που όμως δεν παρέχεται) πως:

ορισμένα παιδιά που έχουν γεννηθεί μέσω αυτής της διαδικασίας «διοχετεύονται» στην αγορά ζωτικών οργάνων, μιας και μόλις ολοκληρωθεί η συναλλαγή κανένας θεσμικός φορέας δεν εποπτεύει τι συμβαίνει με τα παιδιά αυτά, που στις περισσότερες περιπτώσεις μεταφέρονται σε άλλες περιοχές, χιλιάδες μίλια μακριά από τον τόπο γέννησής τους.²⁸

Μια παράγραφο πιο κάτω, αποφαινεται ότι «τα παιδιά που βλέπουν τη μητέρα τους να παραδίδει το νεογέννητο παιδί της σε ξένους, μπορεί να τραυματιστούν ψυχικά και να ζουν με τον φόβο πως κι αυτά κάποτε θα έχουν την ίδια μοίρα»²⁹, μια ιδέα βαθιά παράλογη και προσβλητική, που αποτελεί τόσο καταδίκη της υιοθεσίας αλλά ακόμη και του μπέμπι σίτινγκ, όσο και κριτική της παρένθετης μητρότητας. Η Φεντερίτσι συνεχίζει παρουσιάζοντας τα παιδιά που δεν ανατρέφονται από τις βιολογικές τους μητέρες ως λειψά ή προβληματικά, και συγκρίνει τις παρένθετες μητέρες με σκλάβους³⁰ και επιπλέον,

28 Ο.π., σελ. 116.

29 Ο.π.

30 Ο.π., σελ. 118.

κατά τρόπο αδιανόητο, με δουλέμπορους³¹. Επικαλούμενη το έργο μαύρων μελετητών που ασκούν κριτική στη ρατσιστική και ταξική ιστορία της εξαναγκαστικής παρένθετης μητρότητας, η Φεντερίτσι επιβεβαιώνει τον «βαθύ ρατσισμό που είναι εγγενής στην πρακτική της παρένθετης μητρότητας»³² γενικά και ανακηρύσσει «την παρένθετη μητρότητα ως την επιτομή της καπιταλιστικής αντίληψης για τις κοινωνικές σχέσεις»³³. Χρησιμοποιεί προσχηματικά τις μαύρες οικογένειες ως ειδυλλιακό αντιστάθμισμα σε αυτό το δυστοπικό όραμα καθώς «αυτοί» (αναφερόμενη γενικά στους μαύρους):

έχουν μια διαφορετική αντίληψη για τη γονεϊκότητα, η οποία έχει συγκροτηθεί μέσα από τη μακρά ιστορία της σκλαβιάς και της καταπίεσης, μια αντίληψη η οποία βλέπει την κοινότητα ως υπεύθυνη για όλα τα παιδιά και όλες είναι αδερφές και αδερφοί μεταξύ τους.³⁴

Όπως και προηγουμένως, δυσκολεύομαι από πού να ξεκινήσω. Κατ' αρχάς, το να αντιπαρατεθούμε και να αποδιοργανώσουμε τις καταπιεστικές δομές που διαμορφώνουν τον σύγχρονο θεσμό της παρένθετης μητρότητας είναι ένα εντελώς διαφορετικό εγχείρημα από το να καταδικάζουμε αυτήν την πρακτική *in toto* και να παρομοιάζουμε όποιες εμπλέκονται σε αυτήν με συλλέκτες οργάνων και με δουλέμπορους (αλλά και με σκλάβους· αλλά και με όχι σκλάβους...). Είναι πράγματι σημαντικό να αναγνωρίσουμε

31 Ο.π., σελ. 121.

32 Ο.π., σελ. 118.

33 Ο.π., σελ. 117.

34 Ο.π., σελ. 119.

ότι ρατσιστικές και καπιταλιστικές αξιακές δομές έχουν καταστήσει τη θεσμική παρένθετη μητρότητα διαθέσιμη κυρίως σε εύπορους λευκούς. Θα περίμενε κανείς λογικά από μια μαρξίστρια θεωρητικό να θέσει αυτό ως αφετηρία ενός επιχειρήματος αποαποικιοποίησης και εκδημοκρατισμού του θεσμού, ενώ παράλληλα να συνηγορούσε υπέρ μιας πιο συλλογικής, αποιδιωτικοποιημένης προσέγγισης στην κύηση και στην ανατροφή των παιδιών. Αυτό το επιχείρημα αποτελεί το θεμέλιο του πρόσφατου βιβλίου της Σόφι Λιούις (Sophie Lewis) *Full Surrogacy Now: Feminism Against Family*³⁵ στο οποίο η συγγραφέας δείχνει ότι «ενώ δεν υπάρχει καμία τεχνολογική “λύση” για τη βίαια δυσχερή θέση στην οποία έχουν περιπέσει οι ανθρωπίνι κυοφόροι, [...] θεμελιωδώς ολόκληρος ο κόσμος αξίζει να καρπωθεί τα οφέλη των ήδη διαθέσιμων τεχνικών που σήμερα μονοπωλούνται από τις καπιταλιστικές ελίτ»³⁶. Η Λιούις καλεί την αναγνώστριά να οραματιστεί έναν κόσμο στον οποίο «Μια Άλλη Παρενθεσία είναι Εφικτή», σε έντονη αντίθεση με την προσέγγιση της Φεντερίτσι στις οικογενειακές αξίες, προσέγγιση η οποία στον πυρήνα της απαιτεί την επιστροφή σε παραδοσιακές μορφές μητρότητας. «Ανακτώντας το σώμα στον σύγχρονο καπιταλισμό», πράγματι.

Θα μπορούσα να συνεχίσω κι άλλο όμως αυτό το βιβλίο είναι εξουθενωτικό. Για έναν τόσο λεπτό τόμο, ξεχειλίζει πραγματικά από αλλοκοτιές – δεν ανέφερα καν, για παράδειγμα, την εμμονή της Φεντερίτσι με τα εγκεφαλικά εμφυτεύματα,

35 Lewis, Sophie (2019). *Full Surrogacy Now: Feminism Against Family*. Verso.

36 Ο.π., σελ. 34.

την απρόσμενη εμφάνιση «ζωικών πνευμάτων», επανειλημμένους ισχυρισμούς ότι οι άνθρωποι έχουν εξελιχθεί μέσα από «δισεκατομμύρια χρόνια», την αναβίωση του «μύθου του κολπικού οργασμού» και μια σειρά από άλλες έννοιες που ταιριάζουν πιο πολύ σε ανάρτηση εκκεντρικού συγγενή στο facebook παρά σε σοβαρή μελέτη. Στην πραγματικότητα, ήθελα να ολοκληρώσω αυτήν τη βιβλιοκρισία με έστω κάποια αναφορά σε αυτό που το βιβλίο κατορθώνει, παρά τον εαυτό του, να κάνει καλά: στον μέγιστο δυνατό βαθμό αφαίρεσης από το πραγματικό του περιεχόμενο, το *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος* ενθαρρύνει τουλάχιστον το αναγνωστικό του κοινό να εξετάσει λεπτομερώς αυτό που μπορεί να περνάει αναντίρρητα ή να εκλαμβάνεται ως δεδομένο στις σύγχρονες φεμινιστικές συζητήσεις για το κοινωνικό φύλο, το σώμα και τη μητρότητα. Ωστόσο, όταν το βιβλίο αποπειράται να θίξει ποιες είναι αυτές οι παραδοχές ή όταν επιχειρεί να παρέμβει σε αυτές τις συζητήσεις αστοχεί τελείως: στην καλύτερη περίπτωση φαίνεται εκτός κλίματος, στη χειρότερη ηθικά σκανδαλώδες. Και οι χειρότερες περιπτώσεις είναι πολύ συχνές.

Αντί να παρατείνω περαιτέρω αυτήν τη βιβλιοκριτική που μετατράπηκε σε πολεμική, θα επαναλάβω απλώς την προτεινόμενη μου λίστα ανάγνωσης που η συγγραφέας του *Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος* θα έπρεπε μάλλον να είχε διαβάσει πριν γράψει αυτό το βιβλίο και που η αναγνώστρια αυτής της βιβλιοκρισίας θα έπρεπε να διαβάσει πριν αγοράσει (ή ενδεχομένως και αντί να αγοράσει) αυτό το βιβλίο:

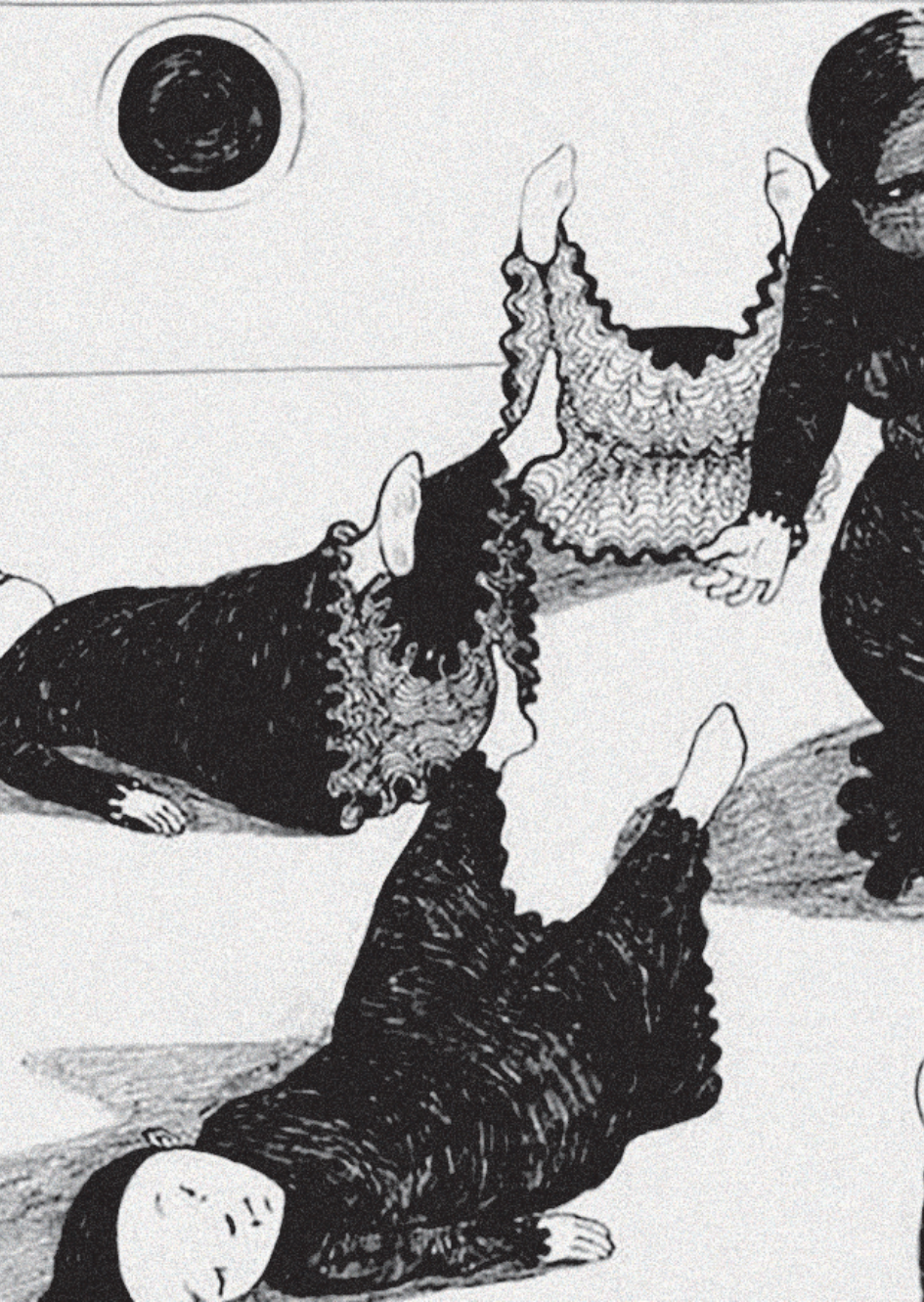
Lewis, Sophie (2019). *Full Surrogacy Now: Feminism*

Against Family. Verso.

Μπάτλερ, Τζούντιθ (2008). *Σώματα με Σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*. (Π. Μαρκέτου, μτφ.). Εκκρεμές.

Stryker, Susan (1994). *My Words to Victor Frankenstein Above the Village of Chamounix: Performing Transgender Rage*. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 1, 237-254.

Stryker, Susan (2017). *Transgender History: The Roots of Today's Revolution*. Hachette.

Επίμετρο

Η έμφυλη αντιεξέγερση στις ΗΠΑ

Το Πέρα από την Επιφάνεια του Δέρματος της Φεντερίτσι εκδόθηκε στις ΗΠΑ το 2020, σε μία περίοδο που η επίθεση εναντίον θηλυκοτήτων, κουήρ και τρανς ατόμων εντεινόταν. Οι επιθέσεις αυτές στόχευαν από τη μία στον περιορισμό των αναπαραγωγικών δικαιωμάτων των γυναικών και στην καθήλωσή τους στην σφαίρα της αναπαραγωγής που νοείται ως φυσική, και από την άλλη, στη στοχοποίηση των αντιλήψεων περί του κοινωνικού φύλου, στον περιορισμό αλλά και στην εξάλειψη των δικαιωμάτων των κουήρ και τρανς ατόμων. Η έννοια του κοινωνικού φύλου μετατράπηκε σε σύμβολο της κυριαρχίας και βρέθηκε στο στόχαστρο ενός λαϊκού και συντηρητικού κομματιού της αμερικανικής κοινωνίας, θεωρούμενο ως υπαίτιο όλων των δεινών του κόσμου, όπως και της δικής του υποτίμησης. Τα κινήματα της εναλλακτικής δεξιάς, η διερευνημένη συνωμοσιολογία και ο ανηλεής δικαστικός ακτιβισμός ενάντια στον «πολιτισμικό μαρξισμό» αλλά και στο κοινωνικό φύλο, έθεσαν στο προσκήνιο τις λοάτκι κοινότητες ως υπαίτιες για την καταστροφή και την αλλοίωση της αμερικάνικης κοινωνίας.

Σε αυτό το πλαίσιο, τα τελευταία χρόνια στις ΗΠΑ παρατηρήθηκε όλο και πιο έντονα η αντεπίθεση της λευκής συντηρητικής εργατικής τάξης και η άνοδος των ευρύτερων λαϊκιστικών και εθνικιστικών κινήματων. Οι έμφυλες επιτελέσεις που δεν εμπίπτουν στον δυαδικό έμφυλο διαχωρισμό, άρχισαν να γίνονται αντιληπτές ως υπαρξιακή

απειλή και οι φόβοι σχετικά με την απώλεια και την αντικατάσταση της πατριαρχικής εξουσίας, της λευκής υπεροχής και της εθνικής καθαρότητας άρχισαν να προβάλλονται και στο φύλο, πέρα από τη μετανάστευση. Ο γάμος των ομόφυλων ατόμων, ο επαναπροσδιορισμός φύλου, η δυνατότητα στην έκτρωση ή ακόμη και η εκπαίδευση γύρω από λοάτκι ζητήματα άρχισαν να προκαλούν καχυποψία σε ένα μεγάλο κομμάτι της αμερικανικής συντηρητικής κοινωνίας καθώς γίνονται αντιληπτά ως στοιχεία που αντιμάχονται τους «νόμους της φύσης», οι οποίοι τείνουν να διατηρούν τους νόμους της ηθικής σε ισχύ. Αυτά τα συναισθήματα έχουν μετατραπεί σε πραγματικές πολιτικές ατζέντες, με την ταυτότητα φύλου να παρουσιάζεται ως υπαρξιακή απειλή για τα κοινωνικά πρότυπα και τις παραδοσιακές αξίες. Το «κίνημα κατά του φύλου» ή μάλλον καλύτερα το κίνημα κατά του κοινωνικού φύλου, συχνά επικεντρωμένο στον φόβο για την απώλεια μιας φυσικής κατάστασης πραγμάτων, έχει οδηγήσει στον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση των κούερ και τρανς ατόμων, ενισχύοντας την αντι-τρανς και την αντι-λοάτκι ρητορική.

Το ζήτημα της πολιτισμικής αντεπίθεσης στις ΗΠΑ αποτελεί και το θέμα του τελευταίου βιβλίου της Τζούντιθ Μπάτλερ *Who's Afraid of Gender?*¹. Το βιβλίο εμβαθύνει στις ευρύτερες συνέπειες της συγκρότησης μιας ιδεολογικής σφαίρας ενάντια στο κοινωνικό φύλο, την οποία η φιλόσοφος συνδέει με μια ευρύτερη πολιτική ατζέντα που στοχεύει να αποσπάσει την προσοχή από επιτακτικά κοινωνικά ζητήματα όπως

1 Butler, Judith. (2024). *Who's Afraid of Gender?*. Farrar, Straus and Giroux.

η καταστροφή του περιβάλλοντος, οι συστημικές μορφές ρατσισμού και γενικότερα η καπιταλιστική εκμετάλλευση.

Η επίθεση στην ταυτότητα φύλου στις Ηνωμένες Πολιτείες συσχετίζεται με μια ευρύτερη απόπειρα περιορισμού των δικαιωμάτων και των ελευθεριών, συμπεριλαμβανομένων των επιθέσεων στη δυνατότητα των γυναικών να επιλέγουν την έκτρωση. Οι επιθέσεις σε κλινικές που παρέχουν εκτρώσεις, η στοχοποίηση γυναικών και η ανάδυση μιας ρητορικής εναντίον των εκτρώσεων και υπέρ του δικαιώματος του αγέννητου παιδιού, παρούσες στην κοινωνική συνθήκη των ΗΠΑ για πολλά χρόνια, κατέληξαν να επιστεγαστούν από την απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών το καλοκαίρι του 2022². Η απόφαση του δικαστηρίου που ανέτρεψε τον νόμο *Roe v. Wade*, έδωσε τη δυνατότητα στην εκάστοτε πολιτεία να επιβάλει αυστηρούς περιορισμούς ή και απαγορεύσεις στις εκτρώσεις, συμβάλλοντας πρακτικά στον περαιτέρω περιορισμό τους. Αυτό έχει οδηγήσει σε ένα κύμα νομοθεσίας που περιορίζει την πρόσβαση στις εκτρώσεις σε πολλές πολιτείες, επηρεάζοντας δυσανάλογα τις

2 Πιο αναλυτικά για το ιστορικό σχετικά με τη διεξαγωγή και νομιμοποίηση των εκτρώσεων στις ΗΠΑ, τους νόμους που επιβάλλουν τον περιορισμό τους, το κίνημα ενάντια στις εκτρώσεις αλλά και τη χρήση τους ως ζήτημα κοινοβουλευτικού ανταγωνισμού στις ΗΠΑ μπορούν να βρεθούν στο έντυπο: *Επιβαλλόμενη Μητρότητα: Ο σύγχρονος περιορισμός των εκτρώσεων στις ΗΠΑ, τα όρια των κινημάτων υπέρ της επιλογής και οι αρνήσεις αναπαραγωγικής εργασίας που εκδόθηκε τον Ιούνιο του 2023 από την υποομαδά γύρω από τις εκτρώσεις της Φάμπρικα Υφανέτ*. Βλ. <https://yfanet.espivblogs.net/2023/06/27/epivallomeni-mitrotita/>.

γυναίκες που δεν έχουν λεφτά και τις μαύρες και λατίνες, οι οποίες θα έχουν πολύ λιγότερες δυνατότητες να μετακινηθούν σε κάποια πολιτεία που παρέχει εκτρώσεις.

Οι νέοι νόμοι για την έκτρωση στις ΗΠΑ αντανακλούν μια νέα συντηρητική ιδεολογία που αντιτίθεται στην αναπαραγωγική ελευθερία και συχνά συμβαδίζει με τις αντι-τρανς και αντι-λοάτκι πολιτικές. Μάλιστα, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση των αντι-τρανς και αντι-λοάτκι νομοθεσιών, οι οποίοι ξεπερνούν πλέον τους 480 σε ομοσπονδιακό επίπεδο³. Οι νόμοι αυτοί στοχοποιούν κυρίως τις επεμβάσεις και τη φροντίδα γύρω από τον επαναπροσδιορισμό φύλου, την πρόσβαση των τρανς ατόμων στην περίθαλψη και στις δημόσιες υπηρεσίες, τη συμμετοχή τους σε αθλητικές δραστηριότητες, αλλά και την πρόσβαση σε τουαλέτες και άλλες κοινόχρηστες δομές. Ταυτόχρονα, ένα μεγάλο κομμάτι των συντηρητικών αυτών νόμων αφορά την εκπαίδευση και πιο συγκεκριμένα τη δυνατότητα των δασκάλων και καθηγητών να διδάσκουν και να συζητούν για λοάτκι θέματα στα σχολεία⁴. Χαρακτηριστικός είναι μάλιστα ο φερόμενος ως Don't Say Gay νόμος, ο οποίος πέρασε στη Λουιζιάνα και στο Τέξας και απαγορεύει τη συζήτηση ζητημάτων γύρω από το φύλο και τον σεξουαλικό προσδιορισμό στα σχολεία.

3 American Civil Liberties Union [ACLU] (2024). *Mapping Attacks on LGBTQ Rights in U.S. State Legislatures in 2024*. ACLU. <https://www.aclu.org/legislative-attacks-on-lgbtq-rights-2024>.

4 Gabriel, Kay (2024). *Inventing the Crisis: The anti-trans panic and the crusade against teachers*. n+1 magazine, issue 47: passage (Ανοιξη 2024). n+1. <https://www.nplusonemag.com/issue-47/politics/inventing-the-crisis/>.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, τον τρομερό αντίκτυπο που έχουν οι νόμοι τόσο γύρω από τον περιορισμό των εκτρώσεων όσο και γύρω από την εναντίωση σε κουήρ και τρανς άτομα, στις ζωές, στην καθημερινότητα και στην ασφάλεια εκατοντάδων γυναικών, κουήρ και τρανς ατόμων. Οι νόμοι αυτοί σε συνδυασμό με τη γενικότερη άνοδο της άκρας δεξιάς και τη συντηρητικοποίηση μεγάλου κομματιού της κοινωνίας, οδηγούν σε περαιτέρω διακρίσεις, περιθωριοποίηση και, σε ορισμένες περιπτώσεις, ποινικοποίηση αυτών των υποκειμένων αλλά και των αναπαραγωγικών δικαιωμάτων των γυναικών.

Πράγματι ο περιορισμός των εκτρώσεων και οι 480 αντι-λοάτκι νόμοι ακολούθησαν χρονικά την έκδοση του βιβλίου της Φεντερίτσι. Ωστόσο, η επιλογή της να τοποθετηθεί ενάντια σε πρακτικές και επιτελέσεις των σύγχρονων αγωνιζόμενων εντός μίας αναδυόμενης ακροδεξιάς κοινωνικής πραγματικότητας νέου τύπου, που έθεσε κεντρικά την αντίθεση «στα ιδεολογήματα περί φύλου» και προώθησε τον περιορισμό των δικαιωμάτων των γυναικών, τρανς και κουήρ ατόμων, μπορεί να χαρακτηριστεί το λιγότερο ως ατυχής. Σε μία περίοδο δηλαδή, που κάθε χρόνο ψηφίζονται στις ΗΠΑ πολλαπλά νομοθετήματα που περιορίζουν την πρόσβαση των τρανς ατόμων στην περίθαλψη, στην εκπαίδευση και στον δημόσιο χώρο, η Φεντερίτσι επιλέγει να χαρακτηρίσει ως «ακριβά και επικίνδυνα χειρουργεία και θεραπευτικές αγωγές» τις διαδικασίες επαναπροσδιορισμού φύλου και να τις κατατάξει απλοϊκά στην «αποδοχή μίας αισθητικής πειθαρχίας» του κεφαλαίου. Σε μία περίοδο που το κίνημα ενάντια στις εκτρώσεις γινόταν όλο και πιο δυνατό, η Φεντερίτσι κατέληξε να θρηνεί για την απώλεια της μητρότητας και

υποτίμησε τα νέα πεδία αγώνα που ξεπηδούσαν και αναδεικνυαν τις συνδέσεις μεταξύ των περιορισμών της πρόσβασης στην έκτρωση και των αποκλεισμών των μη-δυναδικών και τρανς ατόμων από ιατρικές διαδικασίες, μεταξύ του αντι-τρανς πανικού και της επίθεσης ενάντια στα εργαζόμενα άτομα στο δημόσιο σύστημα εκπαίδευσης των ΗΠΑ.

Το φάντασμα του φύλου πλανιέται πέρα από τα σύνορα

Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, διαφαίνεται ότι στο παγκόσμιο αλλά και στο ελληνικό συγκείμενο τα ομοφυλόφιλα, τα φεμινιστικά και τα τρανς υποκείμενα και γενικότερα τα «φαντάσματα» του κοινωνικού φύλου και του κουήρ, αναδεικνύονται ως υπαίτιοι των καταστροφών που διέπουν το κοινωνικό σώμα⁵, αλλά και ως δυνάμεις υποκινούμενες και προωθούμενες από «το σύστημα», «τη νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων», «το προδοτικό κράτος και τους πολιτικούς» ή και «τον δυτικό ιμπεριαλισμό». Το συγκεκριμένο φαινόμενο φαίνεται να σχετίζεται με τη θεσμοθέτηση σεξουαλικών, φυλετικών, εθνοτικών και έμφυλων μειονοτήτων στον ορίζοντα των δικαιωμάτων του κράτους και την αυξανόμενη ορατότητά τους. Οι συγκεκριμένες θεσμοθετήσεις σχετίζονται με την προσπάθεια ενσωμάτωσης των κοινωνικών αρνήσεων και τη μετατροπή τους σε κυρίαρχες ωφέλιμες ταυτότητες που ευνοούν το έθνος, την οικογένεια και την αναπαραγωγή του κεφαλαίου, και παράλληλα συγκροτούν στο περιθώριό τους νέες «διαστροφές», «ανεύθυνες» και «ανώμαλους». Αν στο δυτικό πλαίσιο η εποχή του Φουκώ «εγκαινίασε την σεξουαλική ετερογένεια» εξαιτίας των απαγορεύσεων, των κανόνων και των

5 Butler, J. (2024).

ρουθμίσεων απέναντι στις «μικρές διαστροφές» και στις «παρεκκλίσεις» για χάριν της ανάπτυξης του καπιταλισμού⁶, τότε η δική μας εποχή φαίνεται να εγκαινιάζει την αναγνώριση μιας συγκεκριμένης έκφρασης των ετερογενών ταυτοτήτων, στον βαθμό που αυτές μπορούν να αναπαράγουν τους κυρίαρχους θεσμούς της πυρηνικής οικογένειας και της συσσώρευσης.

Αυτές οι αλλαγές όσον αφορά την ενσωμάτωση και την αναπαραγωγή μειονοτικών ταυτοτήτων στο πλαίσιο των κρατικών λόγων, ενέχουν και ένα λανθάνον αποτέλεσμα: παράγουν τους εχθρούς τους. Τις τελευταίες δεκαετίες η κατοχύρωση δικαιωμάτων και η αυξημένη ορατότητα των μειονοτήτων ως μειονοτήτων στο πλαίσιο της πολιτιστικής βιομηχανίας συχνά ταυτίζεται στο κοινωνικό φαντασιακό με τις πολιτικές λιτότητας και τα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής, με αποτέλεσμα αμφότερες να γίνονται αντιληπτές ως ταυτόσημες διαδικασίες και ως έξωθεν επιβολές που αποσταθεροποιούν τις κοινωνικές ταυτότητες και σταθερές σε εθνικό, φυλετικό ή ετεροκανονικό πλαίσιο για την εκάστοτε εθνική τάξη⁷. Η συγκεκριμένη αίσθηση έχει συσχετιστεί επανειλημμένα με την παγκόσμια τάση για άνοδο του λαϊκιστικού αυταρχισμού, της ακροδεξιάς και του εθνικισμού, φαινόμενο που έχει στοιχειοθετηθεί ευρύτερα ως απόπειρα

6 Φουκώ, Μισέλ (1978). *Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας 1: Η δίψα της γνώσης*. Εκδόσεις Ράππα.

7 Kalb, Don (2022) *Double devaluations: Class, Value and The Rise of the Right in the Global North*, *Journal of Agrarian Change*, 23(1), σ. 204-219. <https://doi.org/10.1111/joac.12484>.

«πολιτισμικής αντεπίθεσης»⁸.

Έκδηλο παράδειγμα, στο ελληνικό πλαίσιο, αποτελεί η περίπτωση των μεταναστών και των μεταναστριών μετά το 2015, οι οποίοι εξαιτίας των πενιχρών επιδομάτων που λάμβαναν την περίοδο «της προσφυγικής κρίσης», αναδείχθηκαν ως προνομιούχοι και αργόσχολες «που κλέβουν τον ελληνικό λαό». Με τον ίδιο τρόπο, πιο πρόσφατα, το ακρωνύμιο λοάτκι αρχίζει να γίνεται συνώνυμο κάποιων σκοτεινών δυνάμεων που επιβουλεύονται τόσο την αμερικανική όσο και την ελληνική κοινωνία. Οπότε οι λόγοι και επιτελέσεις που εκφράζουν τη ρευστότητα του φύλου, τον πειραματισμό με τη γλώσσα και το σώμα, τα σύμβολα της λοάτκι κοινότητας τείνουν να συνδέονται φαντασιακά με ένα έντονο πολιτισμικό κεφάλαιο, με τον κίνδυνο της παιδοφιλίας αλλά και με μια αίσθηση υποτιθέμενης ταξικής κυριαρχίας σε κομμάτια του πληθυσμού, φαινόμενο που θεωρούμε ότι συνέβαλε καθοριστικά στην επίθεση ενάντια σε δύο κουήρ άτομα στην πλατεία Αριστοτέλους της Θεσσαλονίκης, τον Μάρτιο του 2024. Αυτή η αίσθηση απειλής, ο φόβος και η αστάθεια που προκύπτει από τις ευρύτερες κρίσεις του κεφαλαίου, επιχειρείται να αμβλυνηθεί μέσα από την απόπειρα συλλογικής πρόσδεσης στις παραδοσιακές αξίες, στις κυρίαρχες έμφυλες επιτελέσεις αλλά και στην επιβολή τους μέσω της βίας σε όσα άτομα δεν τις επιτελούν ικανοποιητικά με βάση τις επιταγές του έθνους και της πυρηνικής οικογένειας.

8 Norris, Pippa & Inglehart, Ronald (2018). *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge University Press.

Μέσα από αυτά τα παραδείγματα γίνεται διακριτό ένα κοινό νήμα που διέπει τα περιεχόμενα του συγκεκριμένου βιβλίου της Φεντερίτσι με τις διαφορετικές ιστορικές συγκρούσεις γύρω από εκφάνσεις του φύλου και της σεξουαλικότητας σε ΗΠΑ και Ελλάδα. Αυτό το κοινό νήμα συντίθεται στην εναντίωση απέναντι στις σύγχρονες θεωρίες περί κοινωνικού φύλου, επιτελεστικότητας, στην κριτική στις πρακτικές επαναπροσδιορισμού φύλου αλλά και στην υπεράσπιση κάποιας αφηρημένης γυναικείας φύσης που συχνά συνδέεται με τον ρόλο της μητρότητας. Αναγνωρίζουμε ότι τα επιχειρήματα της Φεντερίτσι ξετυλίγονται πάνω σε μια συγκυρία που σύγχρονα ρεύματα θεωριών φύλου και σεξουαλικές ταυτότητες υπάγονται στον κρατικό και στον φυλακιστικό φεμινισμό και που ταυτόχρονα, εξελίσσεται μία ευρύτερη μεταβολή της κοινωνικής πραγματικότητας προς πιο παραδοσιακές και συντηρητικές αξίες. Ως προς αυτό κατανοούμε, εν μέρει, το κίνητρο που εμπνύχώνει την επιχειρηματολογία της. Παρ' όλα αυτά όμως πιστεύουμε ότι πρέπει να κινηθούμε σε μία διαφορετική κατεύθυνση από τη γενικότερη ρομαντική οπτική της που επιχειρεί να ανασύρει κάποια φυσικά θεμέλια αντίστασης απέναντι στις σύγχρονες διαμεσολαβήσεις του κεφαλαίου. Απέναντι σε αυτές τις λογικές εξ αριστερών ορμώμενες, όσο και απέναντι στις λογικές της κρατικής ενσωμάτωσης των αρνήσεων στο επίπεδο του φύλου και της σεξουαλικότητας σε παγιωμένες ταυτότητες που επανατραυματίζουν⁹, πιστεύουμε ότι θα πρέπει να αναζητήσουμε την αβεβαιότητα της

9 Brown, Wendy (2020). *States of injury: Power and freedom in late modernity*. Princeton University Press.

ρευστότητας που φωλιάζει παλλόμενη στο εσωτερικό κάθε υποκειμένου που έχει υπαχθεί, αυτοβούλως και συνάμα βίαια, σε κάποια μορφή ταυτότητας.

Πέρα από τη γυναικεία ουσία: για έναν έκφυλο κούηρ κομμουνισμό

Στην εποχή μας βλέπουμε να αναδύεται μια τεράστια προσπάθεια αντεπίθεσης σε παγκόσμιο και θεσμικό επίπεδο απέναντι στα τρανς και λοάτκι δικαιώματα και οι συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες ταυτίζονται με τον κίνδυνο του κομμουνισμού από το σύνολο των αντιδραστικών και ακροδεξιών δυνάμεων. Απέναντι σε αυτήν τη συνθήκη συμπλέουμε ήδη με τις έκφυλες φεμινιστικές ροές και οπτικές, αντί να περιχαρακωθούμε στο διεθνές στρατόπεδο των συντηρητισμών, από τα δεξιά έως τα αριστερά, που τρέμουν την απειλή της πολιτικής ορθότητας και επιδιώκουν την επιστροφή σε παλαιότερα παραδείγματα διακυβέρνησης είτε και σε προγενέστερα μοτίβα του αγώνα.

Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι θα αφανιστεί το γυναικείο σώμα ή η γυναικεία ταυτότητα και ότι δεν θα εκκινούν αγώνες εξ αυτών. Άλλωστε η ίδια η Μπάτλερ, που δέχεται συχνά τα άσφαιρα πυρά της Φεντερίτσι, ισχυρίζεται ρητά ότι «ασφαλώς θα πρέπει να μιλάμε και για γυναίκες, κί αυτό πρέπει να γίνεται για φεμινιστικούς λόγους»¹⁰. Η Αμερικανίδα φιλόσοφος, όμως, τονίζει επιπροσθέτως την ανάγκη διατήρησης της κριτικής όσον αφορά τον όρο γυναίκες, αναδεικνύοντας τόσο την πολύπλευρη ιστορικότητα των αντιστάσεων, των δυνάμεων αλλά

10 Μπάτλερ, Τζούντιθ (2008). *Σώματα με Σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο*. (Π. Μαρκέτου, μτφ.). Εκκρεμές.

και των αποκλεισμών που παρήγαγε η ανάπτυξη της γυναικείας, όπως και της κάθε, ταυτότητας. Η Φεντερίτσι λοιπόν, παραμερίζει την κοινωνική κατασκευή αλλά δυστυχώς στη θέση της τοποθετεί μία «σωματική ενέργεια» και «σωματικές δυνάμεις» που απλά μας απαλλοτριώσε ο καπιταλισμός και τα μετέτρεψε σε εργασιακή δύναμη. Αντίθετα, η κριτική της αποδόμησης μπόρεσε να διατηρήσει το αντικείμενο της κριτικής της, δηλαδή, τη διαφορά ως σύγκρουση και να παρουσιάσει το πώς η εκάστοτε κοινωνική κατηγορία αναδύεται μέσα από τους αποκλεισμούς που παράγει¹¹.

Η διάρρηξη της παραδοσιακής μορφής οικογένειας, η ανάπτυξη της επιθυμίας πέρα από τον έμφυλο διαχωρισμό και την επιτρεπτή σεξουαλικότητα, η ρευστότητα των ταυτοτήτων, η κριτική της κληρονομούμενης ατομικής ιδιοκτησίας, η οικειοποίηση και η ταυτόχρονη κριτική εκφάνσεων της τεχνολογίας, η ανάγκη για νέες μορφές συσχέτισης και φροντίδας, αναδεικνύονται καθημερινά μέσα από τους αγώνες που συμβαίνουν παγκόσμια. Όλες αυτές οι διεκδικήσεις μπορούν να γίνουν νοητές ως αρνήσεις αναπαραγωγικής εργασίας και συνάμα ως αρνήσεις απέναντι στους μηχανισμούς κοινωνικής υπαγωγής του φύλου. Το να αρνηθούμε αυτήν την πτυχή τους σημαίνει ότι θα αρνηθούμε κομμάτια των καθημερινών αγώνων που εξελίσσονται, όπως και τα σώματα που αναδύονται μέσα από αυτούς. Τα τελευταία χρόνια σε παγκόσμιο επίπεδο έχουν υπάρξει έντονες διαμαρτυρίες και αναταραχές με αφορμή βίαια περιστατικά ή δολοφονίες εξαιτίας διακρίσεων φύλου

11 Riley, Denise (1988). *'Am I that name?': Feminism and the category of 'women' in history*. University of Minnesota Press.

ή σεξουαλικότητας. Η πατριαρχική τάξη αυτού του κόσμου νιώθει την κυριαρχία της να κλονίζεται και γι' αυτό αντεπιτίθεται με πυγμή, τόσο στους δρόμους όσο και στο πλαίσιο του δικαστικού ακτιβισμού. Μπροστά σε αυτήν την πολύπλευρη προσπάθεια πειθάρχησης και καθήλωσης δεν πρέπει να δεχτούμε την επιστροφή στις κυρίαρχες έμφυλες βεβαιότητες και στην ουσιοκρατία, αλλά να εντείνουμε τις ήδη υπάρχουσες αρνήσεις μας που οραματίζονται το αδιανόητο και κυοφορούν δυνητικά στιγμές ξεπερασματος αυτού του άκαρδου κόσμου. Άλλωστε το μέλλον δεν μπορεί να ξεδιπλωθεί παρά μόνο μέσα από το παρόν και όχι μέσα από τις ιθαγενικές, φυσιοκρατικές ή πρωτογονιστικές φαντασιώσεις. Το μέλλον δεν μπορεί να ξεδιπλωθεί προς τα πίσω, «αλλά από εδώ που στεκόμαστε τώρα, από αυτήν την κορυφή από κόκκαλα που αποτελεί την προϊστορία του ανθρώπινου είδους»¹².

12 Νιλ, Φιλ & Τσάβες, Νικ (2024). *Δάσος και εργοστάσιο: η επιστήμη και η φαντασία του κομμουνισμού*. coghnorti. σελ. 109.

Μικρό επιμύθιο για τη χαρούμενη στράτευση

Αναγνωρίζουμε ότι στη συγκεκριμένη έκδοση επιλέξαμε να στρέψουμε τα βέλη της κριτικής μας σε μία αγωνιζόμενη φεμινίστρια θεωρητικό, της οποίας το έργο μας έχει επηρεάσει βαθιά. Όμως η εκτίμηση μας για τη Φεντερίτσι επιλέξαμε να μην παγιδευτεί στη σφαίρα του μύθου της. Και αν ασχοληθήκαμε με το συγκεκριμένο έργο της είναι γιατί το θεωρήσαμε άξιο προσοχής, αλλά και κριτικής υπέρβασης προς κάτι καλύτερο. Παρ' όλα αυτά δεν σημαίνει ότι το σύνολο των συνειρμών του βιβλίου κρίνεται άστοχο και ξεπερασμένο, καθώς στοιχεία αυτών επανέρχονται διαρκώς στο πεδίο των κοινωνικών αγώνων. Οπότε θα επιλέξουμε να επεξεργαστούμε στην κατακλείδα αυτής της έκδοσης και μία ιδέα της, που μας τράβηξε την προσοχή επειδή ακριβώς συνεχίζει να απασχολεί μέχρι και σήμερα και κάποιες από εμάς.

Αυτή είναι η έννοια της χαρούμενης στράτευσης. Πρόκειται για ένα, δυσεπίλυτο θα έλεγε κάποια, ζήτημα που μας έχει απασχολήσει, ανά καιρούς, σε πολιτικές διαδικασίες αλλά και εντός των κινημάτων: κατά πόσο, δηλαδή, οι αγώνες μας είναι διαχωρισμένοι από το αίσθημα της συλλογικής χαράς. Το να μιλάμε για τη σημασία της συλλογικής χαράς μέσα στο κίνημα αποτελεί ίσως έκπτωση από τον αγώνα για την ανάδυση του κομμουνισμού; Και αν εν τέλει οι ανατρεπτικές κινήσεις στοχεύουν και στην απόλαυση, αυτό σημαίνει ότι όταν περνάμε καλά, κάνουμε απαραίτητα κάτι ανατρεπτικό; Αυτά και πολλά ακόμη ερωτήματα έχουν απασχολήσει κάποιες από εμάς που θεωρούν την πολιτική ως την ανίχνευση, την ανάδειξη και την ανταγωνιστική οργάνωση πάνω σε οποιαδήποτε αντίθεση παράγεται στο πλαίσιο

του καπιταλιστικού τρόπου οργάνωσης της κοινωνίας. Ταυτόχρονα, είμαστε οι ίδιες και οι ίδιοι που επιθυμούμε να υπερβούμε διαλεκτικά την έννοια της πολιτικής, γειώνοντάς τη στην καθημερινή ζωή και στους αγώνες, πράττοντας δηλαδή την πολιτική προκείμενου να σταματήσει να υπάρχει ως διαχωρισμένη σφαίρα.

Αντιλαμβανόμαστε ότι το να οργανώνεται κάποιο άτομο σε συλλογικά μορφώματα στο πλαίσιο ενός συλλογικού αγώνα, συνεπάγεται σαφώς και μια σειρά από υποχρεώσεις, που καμιά φορά μας βαραίνουν ή μοιάζουν μάταιες. Ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο πιστεύουμε ότι θα πρέπει η συμμετοχή μας να ορίζεται από μια διάσταση χαράς που να απαντά στις ανάγκες και στις επιθυμίες μας, έτσι ώστε να μην καταλήξουν οι πολιτικές πρωτοβουλίες ή οι κοινωνικοί αγώνες να βιώνονται ως αγγαρείες ή ως καθήκοντα στο όνομα ενός απώτερου σκοπού. Η κριτική στην έννοια τη αυτοθυσίας, όπως μπαίνει από τη Φεντερίτσι, εκλαμβάνεται και ως κριτική απέναντι στην ηθική και ηρωική διάσταση που αποκτούν μερικά επιχειρήματα γύρω από την έγκληση σε πολιτική στράτευση: μόχθησε για το κίνημα, υπόμεινε τις κακουχίες και θα αποκτήσεις την πολιτική ταυτότητα του αγωνιστή ή θα ανταμειφθείς στο πάνθεον των επαναστατών του μέλλοντος. Φυσικά τέτοια επιχειρήματα, ειδικά προς νεότερες συντρόφισσες που μπορεί να μη γεύτηκαν τη συγκυρία έντονων κοινωνικών αγώνων και την περιπετειώδη ζωή που αναφέρουν οι παλαιότεροι σύντροφοι σε εξιστορήσεις γύρω από εξεγέρσεις, φαντάζουν ως αφηρημένες υποσχέσεις, κενές νοήματος. Γι' αυτό και η συνεπής εμπλοκή σε συλλογικά μορφώματα, δεν πρέπει να είναι αποσυνδεδεμένη από τις πραγματικές ανάγκες και επιθυ-

μίες μας στο εδώ και στο τώρα, από τις συλλογικές γιορτές που πλαϊσίωναν πάντα τους αγώνες των εκμεταλλευομένων. Η Φεντερίτσι μας καλεί λοιπόν να πολιτικοποιήσουμε τον πόνο και τη θλίψη μας και να μετατρέψουμε αυτά τα στοιχεία σε πηγή γνώσης και συλλογική δύναμης, και αυτή η έκκληση δεν μοιάζει παράταιρη στη συγκυρία των μαζικών κινητοποιήσεων για το δολοφονικό δυστύχημα των Τεμπών και των συλλογικών διαμαρτυριών οργής και πένθους για τις διαρκείς γυναικοκτονίες.

Για να μην παρεξηγηθούμε, θα θέλαμε να επισημάνουμε πως δεν εννοούμε ότι η καλοπέραση ταυτίζεται με την ανατροπή. Είναι συχνά η ίδια η συγκρότηση του καπιταλισμού που βάζει τα υποκείμενα σε μια αέναη αναζήτηση της απόλαυσης, η οποία τελικά παραμένει πάντα ανολοκλήρωτη ή βρίσκεται κάπου αλλού. Έτσι η ζωή τείνει να βιώνεται συχνά ως μια διαρκής κούρσα για τη συσσώρευση, σύγκριση και ανταλλαγή εμπειριών προς αύξηση του κοινωνικού κεφαλαίου του κάθε ατόμου. Δεν υπάρχει απαραίτητα κάτι το ανατρεπτικό σε όλο αυτό, όταν η διασκέδαση απλά στοιβάζεται στις ροές της εναλλακτικής κατανάλωσης. Από την άλλη φαντάζει κάπως ριζοσπαστικό το να πραγματώνεις αυτομειώσεις στα σουπερμάρκετ παίζοντας θέατρο ή να απαλλοτριώνεις συλλογικά τα ακριβά προϊόντα τους μια μέρα γενικής απεργίας για να τα καταναλώσεις σε ένα συλλογικό γλέντι. Άλλωστε ο ελάχιστος κοινοτικός πυρήνας του κομμουνισμού ως πράξης βασίζεται σε πρακτικές και στοιχεία που ήδη αναδύονται στην καθημερινότητα μας στον αστικό κόσμο: στη δυνατότητα να συνεργαζόμαστε ενάντια στο κεφάλαιο, στην έλλειψη παγιωμένων ιεραρχικών ρόλων, στην αλληλεγγύη σε συνθήκες αποστέρησης, στη σχεσιακή

αμεσότητα που προκύπτει όταν κάνουμε τις μηχανές να παύουν να δουλεύουν.

Τέλος, η χρήση της έννοια της χαράς και όχι της ευτυχίας, από την Φεντερίτσι, πιστεύουμε ότι συμπυκνώνει σε έναν βαθμό την έννοια της χαρούμενης στράτευσης. Η ευτυχία υποδηλώνει μία στάσιμη κατάσταση σε αντίθεση με τη χαρά που πρόκειται για ένα ενεργό συναίσθημα. Δεν πρόκειται, δηλαδή, για ενέσεις θετικές ενέργειας, για εφησυχασμό ή για συγκατάβαση στο ήδη υπάρχον ή για αδιαφορία προς τη δυστοπία γύρω μας. Αλλά περισσότερο για μικρά θραύσματα του κομμουνισμού του μέλλοντος, που ξεπηδούν μέσα από τους αγώνες για την πολιτικοποίηση του καθημερινού πόνου που κουβαλάμε όλες μας.

